

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนชานา
ในพื้นที่ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี”

โดย		
1. นายสนั่น	เวียงคำ	หัวหน้าโครงการ
2. นายชุ่ม	หงส์โต	ทีมวิจัย
3. นายธรรมรวย	นาคเอก	ทีมวิจัย
4. นายพนม	ร้อยแก่นจันทร์	ทีมวิจัย
5. นายสุชิน	เรือนทอง	ทีมวิจัย
6. นางนุกูล	สระโจอมทอง	ทีมวิจัย
7. นางทับทิม	เทพแก้ว	ทีมวิจัย
8. นางสาวนันทกานต์	มารูปหมอก	ทีมวิจัย
9. นายณรงค์	อ่วมรัมย์	ทีมวิจัย

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บทคัดย่อ

เนื่องด้วย โครงการการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนชานา ในพื้นที่ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ดำเนินการจนแล้วเสร็จระยะที่ 1 เท่านั้น ไม่ได้มีการดำเนินต่อใน ระยะที่ 2 เนื่องจากติดขัดเรื่องการประสานงานในพื้นที่ จึงขอสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ในระยะที่ 1 ดังต่อไปนี้

1. เพื่อทบทวนกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการทำงานของโรงเรียนชานาที่ผ่านมา

โรงเรียนชานาในตำบลวัดดาวปัจจุบันมีทั้งสิ้น 6 แห่ง จากจำนวน 10 หมู่บ้านคือหมู่ที่ 1, ม.2, ม.5, ม.7, ม.9 และหมู่ที่ 10 แต่ผลจากการเปิดโรงเรียนชานาที่ผ่านมา การทำงานของกลุ่มนักเรียนโรงเรียนชานา กลับส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องเฉพาะแกนนำหลักๆที่ร่วมกันก่อตั้งโรงเรียนชานาเท่านั้น นอกจากนั้นรูปแบบการทำงานของกลุ่มนักเรียนชานาในแต่ละหมู่ก็มีรูปแบบการสนับสนุนการทำงานของแต่ละโรงเรียนที่แตกต่างกันตามแนวทางการสนับสนุนของหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาสนับสนุนให้เปิดโรงเรียนชานา

ทีมวิจัยได้มีเวทีสรุปบทเรียนการทำงานของโรงเรียนชานาที่ผ่านมา ดังต่อไปนี้

๑. ความเชื่อ ความศรัทธา เป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ ความเชื่อและความศรัทธาที่ชานามีต่อ “ข้าว” และ “แม่โพสพ” นำมาซึ่งวัฒนธรรม ประเพณี ที่เชื่อม “ใจ” & “วิถีคิด” ของชานาไปสู่พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของชานา

๒. การสืบค้น-พัฒนาต่อยอด “องค์ความรู้” เป็นกระบวนการสำคัญในการเรียนรู้ของชานา เป็นภูมิความรู้ที่สั่งสมและถ่ายทอดกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตาทวดสืบทอดมาเรื่อยๆ

๓. การสืบต่อองค์ความรู้ การสืบค้น-พัฒนาต่อยอดนั้นสามารถทำได้ทั้งแบบปัจเจกและแบบกลุ่ม แต่ส่วนใหญ่เห็นว่าการรวมกลุ่มในการเรียนรู้และช่วยกันและกันสามารถทำได้อย่างมีพลังและทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันได้

๔. การสานเครือข่ายการเรียนรู้ การรวมกลุ่มของชานาล้วนแต่ต้องมีการจัดการที่ดี การเรียนรู้ข้ามกลุ่ม ข้ามเนื้อหา ข้ามพื้นที่ เป็นสิ่งสำคัญของชานาเพราะโลกหมุนไปตลอดเวลา กระแสการเปลี่ยนแปลงภายนอกส่งผลกระทบต่อชานาไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกลไกการตลาด การค้าเสรี การตัดต่อพันธุกรรม และสิทธิบัตรข้าว สิ่งที่เป็นความรู้และภูมิปัญญาของชานาถูกกลืนรอน แทรกแซงด้วยกลไกของทุนและรัฐอย่างมาก การสานกันเป็นเครือข่ายทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านเทคนิค วิชาการ และการเข้าถึงแหล่งทุนระหว่างชานาด้วยกัน การสานเครือข่ายของชานาไร้ผ่านการหนุนเสริมขององค์กรต่างๆ เช่น มูลนิธิ, เครือข่าย, สมาคม ฯลฯ

ข้อสรุปในการจัดการออกแบบการเรียนรู้ของโรงเรียนชานาร่วมกันมีส่วนสำคัญในการจัดการร่วมกัน ดังนี้

1. ก้าวแรก หาข้อตกลงร่วมกันให้ได้ก่อน : โดยการสร้างวินัยต่อการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการหาข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกันก่อน

2. ก้าวที่สอง คือการฝึกฝน ลงมือปฏิบัติ และทำความเข้าใจต่อบทบาทหน้าที่ของชาวนาไทยสู่การเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญและพร้อมถ่ายทอดความรู้ของกลุ่มไปสู่กลุ่มเกษตรกรอื่นๆในตำบลได้
3. ก้าวที่สาม ทดลองขยายผลการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่หวังผลในตำบล เช่น ฐานกลุ่มเกษตรกรที่ยังไม่มีความสนใจต่อการทำนาลดต้นทุน การทำนาแบบปลอดสารเคมีให้มาเข้าร่วมเรียนรู้ในกระบวนการโรงเรียนชาวนาตำบลวัดดาวที่ถูกจัดการความรู้ขึ้นเองจากชาวนาในตำบล
4. ก้าวที่สี่ การสรุปผลจากการทำงาน เพื่อหาข้อสรุปและแนวทางในการจัดการปรับปรุงการทำงาน การหาความรู้ เทคนิควิธีการใหม่ๆในการจัดการความรู้ร่วมกันของโรงเรียนชาวนาเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามวิจัย	1
1.3 วัตถุประสงค์	1
1.4 ประเด็นศึกษา	2
1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	3
บทที่ 2 บริบทชุมชน	4
บทที่ 3 ขั้นตอนการดำเนินงาน	23
บทที่ 4 ผลการวิจัย	33
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย	41
ภาคผนวก	
ประวัติทีมวิจัย	

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมา

จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นพื้นที่ภาคกลางที่มีสภาพความเหมาะสมในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างมาก โดยส่วนใหญ่ประชากรในจังหวัดจะมีอาชีพหลักจากการทำนา รองลงมาคือทำไร่ ทำสวน ดังนั้น เศรษฐกิจที่สำคัญจึงเป็นเรื่องของฐานงานด้านการเกษตรเป็นหลัก โดยตำบลวัดดาวเป็นพื้นที่เด่นด้านการเกษตรกรรมตั้งอยู่ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรีโดยได้แยกพื้นที่มาจากตำบลบ้านแหลมและตำบลบางปลาม้าบางส่วนมารวมเป็นเขตปกครองเดียวกัน

ตำบลวัดดาวมีจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น 10 หมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่ในตำบลมีอาชีพหลักจากการทำนา ดังนั้น รายได้ส่วนใหญ่จึงมาจากการทำนาเป็นหลัก ที่ผ่านมากลุ่มชาวบ้านจำนวนหนึ่งในตำบลได้รวมตัวกันแก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพการทำนาของตนเองโดยเรียนรู้การทำนาแบบลดต้นทุนการผลิตเพื่อเป็นการช่วยเหลือกลุ่มเกษตรกรที่สนใจลดต้นทุนการทำนา ภายใต้การเรียนรู้ในรูปแบบของ “โรงเรียนชาวนา”

โรงเรียนชาวนาในตำบลวัดดาวปัจจุบันมีทั้งสิ้น 6 แห่ง จากจำนวน 10 หมู่บ้านคือหมู่ที่ 1, ม.2, ม.5, ม.7, ม.9 และหมู่ที่ 10 แต่ผลจากการเปิดโรงเรียนชาวนาที่ผ่านมา การทำงานของกลุ่มนักเรียนโรงเรียนชาวนากลับส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องเฉพาะแกนนำหลักๆ ที่ร่วมกันก่อตั้งโรงเรียนชาวนาเท่านั้น นอกจากนั้นรูปแบบการทำงานของกลุ่มนักเรียนชาวนาในแต่ละหมู่ก็มีรูปแบบการสนับสนุนการทำงานของแต่ละโรงเรียนที่แตกต่างกันตามแนวทางการสนับสนุนของหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาสนับสนุนให้เปิดโรงเรียนชาวนา ทำให้แกนนำหลักๆ เห็นถึงจุดติดขัดในความไม่ต่อเนื่องของการเข้ามาหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนชาวนาและความไม่เหมาะสมของกระบวนการทำงานในโรงเรียนชาวนาแต่ละหมู่ทั้งด้านแนวคิด วิธีการทำงาน ประกอบกับการขยายผลให้แก่เพื่อนเกษตรกรในตำบลเองก็เคลื่อนงานได้ยากมากขึ้น

ดังนั้น แกนนำนักเรียนโรงเรียนชาวนาวัดดาวจึงมีแนวคิดต่อการถอยกลับมาทบทวนกระบวนการทำงานของโรงเรียนชาวนาในแต่ละหมู่เพื่อรวบรวมข้อมูล ความรู้ วิธีการดำเนินงานที่ผ่านมา เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการทำงานที่ผ่านมามาร่วมศึกษาหาแนวทางในการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนาให้สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง มีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ของคนวัดดาวได้มากที่สุด เพื่อให้การทำงานของโรงเรียนชาวนาสามารถช่วยเหลือเพื่อนเกษตรกรในตำบลได้อย่างเหมาะสม ภายใต้สภาวะเศรษฐกิจที่มีภาวะค่าใช้จ่ายในการทำนามีต้นทุนค่อนข้างสูงทั้งค่าปุ๋ย ค่ายา ให้สามารถเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการทำนาของกลุ่มเกษตรกรในตำบลให้สามารถมีรายได้เพิ่มมากขึ้น พึ่งพาตนเองได้ และเป็นการสร้างรากฐานความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืนเพราะเชื่อมั่นว่า “การพึ่งพาตนเองได้นั้นเป็นทางออกที่ดีที่สุดของชาวนาไทย”

คำถามวิจัย

รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมของโรงเรียนชาวนาที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ตำบลวัดดาวควรเป็นอย่างไร?

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทบทวนกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการทำงานของโรงเรียนชาวนาที่ผ่านมา
2. เพื่อพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนชาวนาที่เหมาะสมกับเกษตรกรตำบลวัดดาว

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายหลัก

- กลุ่มเกษตรกรนักเรียนโรงเรียนชาวนาในพื้นที่หมู่ 1,2,5,7,9 และหมู่ 10

กลุ่มเป้าหมายรอง

- เกษตรกรกลุ่มใหม่ที่สนใจเข้าร่วมเรียนรู้ (ทั้ง 10 หมู่บ้าน)

ประเด็นการศึกษาวิจัย

- การก่อเกิดโรงเรียนชาวนาทั้ง 6 โรงเรียน
 - a. แรงบันดาลใจ/ความภาคภูมิใจ ในการก่อตั้งโรงเรียนชาวนา
 - b. ข้อมูลความคิด ความเชื่อ ผลที่เกิดจากการเข้าร่วมเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนา
 - c. ข้อมูลรายรับ รายจ่ายต่อการทำนาแบบลดต้นทุน
 - d. ความรู้ ประสบการณ์ในการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนชาวนา
 - e. วิถีปฏิบัติต่อการเรียนรู้ของกลุ่มนักเรียนโรงเรียนชาวนา
- รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของแต่ละโรงเรียน
 - a. ศึกษาแนวคิด วิธีการในการเข้ามาหนุนเสริมกระบวนการจัดตั้งโรงเรียนชาวนาใน ต.วัดดาว
 - b. กระบวนการทำงาน รูปแบบการสนับสนุนการทำงานของแต่ละองค์กร/หน่วยงาน ที่เข้ามาจัดตั้ง
 - c. ปัจจัย/เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของแต่ละองค์กรที่เข้ามาสนับสนุน
 - d. องค์ความรู้ที่เกิดขึ้น ผลจากการเรียนรู้ของแต่ละโรงเรียน (out put)
- ความคิด - ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมในชุมชน ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ในกลุ่มงานโรงเรียนชาวนา
- รูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมของโรงเรียนชาวนา มีกี่แบบ แบบไหนบ้าง

ระยะเวลาดำเนินโครงการ

- 12 เดือน

วิธีการดำเนินงาน

1. ประชุมทีมวิจัยเพื่อทบทวนแผนการทำงาน วางแผนงานและแบ่งบทบาทหน้าที่ต่อการทำงานร่วมกันทุกเดือน
2. กิจกรรมสร้างความสัมพันธ์รายโรงเรียนทั้ง 6 โรงเรียน
3. เวทีชี้แจงโครงการ
4. การออกแบบการเก็บข้อมูล
5. ลงพื้นที่เก็บข้อมูล
 - a. ทีมวิจัย

b. รายโรงเรียน

c. หน่วยงาน/องค์กร

6. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ผลร่วมกันภายในทีมวิจัย เพื่อหารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ของชาวนาวัดดาว
7. การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยสู่การทดลองทำ
8. ขั้นตอนทดลองของทีมวิจัย ต่อการนำรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ออกแบบร่วมกันมาทดลองใช้ในกิจกรรมโรงเรียนชาวนา หมู่ที่ 10 (เป็นหมู่บ้านนำร่อง)
9. ถอดบทเรียนการทำงาน สู่การออกแบบและวางแผนกิจกรรมครั้งต่อไป
10. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการทำงาน เพื่อการนำเสนอข้อมูลแก่ชุมชน
11. เวทีคืนข้อมูลให้แก่กลุ่มเกษตรกร องค์กร หน่วยงาน ตลอดจนเครือข่ายการทำงานเกษตรลดต้นทุนในตำบลวัดดาว
12. เวทีสรุปถอดบทเรียนทีมวิจัยจากการดำเนินงานของโครงการ
13. การจัดทำรายงานวิจัยเพื่อนำเสนอ สกว.

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ชุดบทเรียนประสบการณ์การทำงานของโรงเรียนชาวนาที่ผ่านมา
2. ได้ชุดความรู้เกี่ยวกับการทำนาเกษตรลดต้นทุนของคนวัดดาว
3. ได้รูปแบบการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนาที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ตำบลวัดดาว

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานโรงเรียนชาวนา และความรู้ต่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้

ประวัติความเป็นมาของเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย

การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่หนึ่งเมื่อปี 2504 ทำให้สังคมไทยเริ่มเข้าสู่จุดเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญ กระแส "ปฏิวัติเขียว" มาแรงจนทำให้สังคมเกษตรกรรมของไทยเราต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการทำ "เกษตรพอเพียง" ผลิตเพื่อการยังชีพมาสู่การผลิต "เพื่อการค้า" เป็นหลัก ตามนโยบายของรัฐบาล ผลที่ตามมาคือ เกษตรกรเริ่มใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช นับตั้งแต่ปี 2512 เรื่อยมา รวมถึงมีการนำเข้าสารเคมีเพื่อการเกษตรตัวอื่นๆ เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เป้าหมายก็เพื่อผลผลิตที่มีคุณภาพดีพอต่อการ "ส่งขาย" มีการสร้างระบบชลประทานและเขื่อนขนาดใหญ่ ใช้เครื่องจักรกลทางเกษตรขนาดใหญ่ และเปลี่ยนจากการทำการเกษตรผสมผสาน มาสู่การส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่รับประกันด้านปริมาณผลผลิต ทั้งนี้ก็เพื่อเป้าหมายในการ "ค้าขาย" อีกเช่นกัน (มูลนิธิชุมชนไท.2004)

พร้อมกับการใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรได้แก่ การใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มธาตุอาหารให้กับดินในการที่จะเร่งอัตราการเจริญเติบโตและผลผลิตของพืชซึ่งผลิตเป็นจำนวนมาก การใช้สารเคมีควบคุมและกำจัดวัชพืช การใช้สารเคมีป้องกันกำจัดโรค แมลง และศัตรูพืช ในหลายประเทศที่กำลังพัฒนาและพัฒนาแล้วมีการใช้สารเคมีในพื้นที่การเกษตรในปริมาณสูงมาก ก่อให้เกิดสารพิษปนเปื้อนในดิน น้ำ และอากาศเป็นส่วนใหญ่ และนอกจากนี้ส่วนที่เหลืออีก 25 เปอร์เซ็นต์ อยู่ในรูปของสารพิษตกค้างในผลผลิตทางการเกษตร (วรรณลดา สุนันทพงศ์ศักดิ์ . 2545)

1. การเพิ่มผลผลิตด้วยการปลูกพืชพันธุ์ผสมพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง ซึ่งโดยทั่วไปพืชพันธุ์ลักษณะนี้ไม่มีความต้านทานต่อโรคและแมลง เช่น พันธุ์พืชพื้นเมืองดั้งเดิม การมุ่งเน้นการผลิตที่ผลิตพืชเดียวเป็นหลัก (Monoculture) มากกว่าผลิตพืชหลายชนิด หรือชนิดเดียวกัน แต่หลายพันธุ์ในพื้นที่เดียวกัน (Mixed of Varieties and Crops) และเป็นเพราะความต้านทานโรคและแมลงของพืชใหม่ หรือพืชพันธุ์ที่นำมาจากแหล่งอื่นน้อยกว่าพืชพันธุ์ดั้งเดิม เป็นเหตุผลหนึ่งที่น่ามาซึ่งความจำเป็นต้องใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเพื่อรักษาผลผลิตไม่ให้เสียหาย

2. สารเคมีกำจัดศัตรูพืช มีการใช้น้อยลงในประเทศที่พัฒนาแล้ว เป็นเพราะประชาชนเขามีความรู้ซึ่งถึงอันตรายที่เกิดขึ้นจากพิษภัยของสารเคมี จึงผลักดันให้ประเทศโลกที่สามเป็นประเทศผู้ผลิต เพื่อส่งขายให้กับประเทศที่พัฒนาแล้ว และเป็นเพราะการเพิ่มการปลูกพืชผักและผลไม้ เพื่อส่งขายให้ได้มากขึ้นและมี

ราคาดี ประกอบกับความต้องการของผู้บริโภคที่ต้องการบริโภคพืช ผัก ผลไม้ ที่สวยงาม ไม่มีร่องรอยการทำลายของโรค และแมลง จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ต้องใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช

3. เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ประเทศโลกที่สามใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเพิ่มมากขึ้นก็คือ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีทางการผลิตและพันธุ์พืชจากการปฏิวัติเขียว (Green Revolution) มีการปลูกพืชเดี่ยว (Monoculture) การเพิ่มพื้นที่ชลประทาน และมีการเพาะปลูกอย่างต่อเนื่องตลอดปี มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการระบาดของศัตรูพืชจนเกินกว่าที่ธรรมชาติจะควบคุมกันเองได้ (เทคโนโลยีชาวบ้าน ศักดา ศรีนิเวศน์ เกษตรยั่งยืนโลกกับสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช (2) 1 กพ 45 ปีที่ 14 ฉ.280 น.37)

ความหมายเกษตรอินทรีย์

เกษตรอินทรีย์ (Organic Agriculture) คือ การเกษตรที่สร้างสรรค์ให้เกิดระบบนิเวศการเกษตรที่ยั่งยืน ผลผลิตมีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค มีการอนุรักษ์และ ปรับปรุงสภาพแวดล้อม โดยใช้หลักการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในระบบการเกษตรให้เกิดการผสมผสานเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เน้นการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น เศษเหลือของพืชใช้เป็นอาหารสัตว์และปลา มูลและซากของสัตว์และปลาใช้เป็นปุ๋ยของพืชและเป็นอาหารของจุลินทรีย์ที่ช่วยปรับปรุงบำรุงดิน พืชตระกูลถั่วช่วยตรึงไนโตรเจนในอากาศให้เป็นไนโตรเจนในรูปของอาหารพืช เป็นต้น (กรมส่งเสริมสหกรณ์, 2544 อ้างใน เกษมศักดิ์ แสนโกชน์.2545)

เกษตรอินทรีย์ คือการทำเกษตรอินทรีย์เพื่อลด และ เลิก การใช้สารเคมี แล้วหันมาเข้าสู่กระบวนการผลิตตามธรรมชาติ โดยใช้ปุ๋ยน้ำหมักทางชีวภาพแทนการใช้สารเคมี ในระยะแรกการใช้น้ำหมักอาจจะยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร แต่พอใช้สักระยะก็จะเห็นผลในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงขึ้น ค่าใช้จ่ายในการใช้ปุ๋ยเคมีลดลง สภาพแวดล้อมดีขึ้น อย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คงไม่พ้นเรื่องของดินที่กลับคืนมาสู่ความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน (ปรัชญา รัตมีธรรมวงศ์.2547)

เกษตรอินทรีย์ คือ การทำเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนการผลิต โดยมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม เน้นการปรับปรุงบำรุงดินและเน้นระบบการเกษตรที่ผลิตอาหารและเส้นใย การเคารพต่อศักยภาพทางธรรมชาติ สัตว์ และนิเวศการเกษตร เกษตรอินทรีย์จึงลดปัจจัยการผลิตจากภายนอก มีการพยายามประยุกต์ใช้ธรรมชาติ ในการเพิ่มผลผลิตและพัฒนาความต้านทานต่อโรคของพืชและสัตว์เลี้ยงที่สอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม ภูมิศาสตร์ สภาพอากาศและวัฒนธรรมของท้องถิ่นด้วย(มีทนา อภัยมุล .2006)

เกษตรอินทรีย์ คือ ระบบการผลิตทางการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมีสังเคราะห์ สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ฮอร์โมนที่กระตุ้นการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตดัดแปลงทางพันธุกรรม เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงบำรุงดิน โดยเชื่อว่า หากดินมีความอุดมสมบูรณ์ ย่อมทำให้พืชและสัตว์ที่เจริญเติบโตจากผืนดินนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ตามไปด้วย

http://sathai.org/knowledge/05_sa_patern.htm

เกษตรอินทรีย์ คือ การทำการเกษตรที่เลียนแบบธรรมชาติ เป็นการทำการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีใด ๆ หัวใจของการทำการเกษตรอินทรีย์อยู่ที่ดิน กระบวนการปรับปรุงดินที่ตายแล้วคืนสู่ดินมีชีวิต จะไม่มีความยากลำบากใด ๆ เลยต่อเกษตรกรที่มีความตั้งใจแน่วแน่ที่จะเปลี่ยนจากเกษตรกรรมอันมีดมน มาสู่เกษตรกรรมที่รุ่งเรือง ก้าวหน้า และมีสุขภาพพลานามัย หรือคุณภาพชีวิตที่ดี เพราะความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีชีวภาพ ทำให้การเปลี่ยนแปลงตามปกติ เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดด เมื่อปฏิบัติไปได้สักระยะหนึ่ง เมื่อดินได้ถูกปรับสภาพแล้ว ผลผลิตของเกษตรอินทรีย์จะผิดไปจากเกษตรกรรมเคมีโดยสิ้นเชิง คือรสชาติอร่อย เก็บไว้ได้นาน น้ำหนักดี สีสวย ไร้สารพิษ ปราศจากอันตรายต่อชีวิตผู้ผลิต และผู้บริโภค ผลไม้บางชนิด และหลายชนิด เมื่อดินถูกปรับสภาพจะทำให้ผลผลิตตกตลอดปี เศรษฐกิจดีกว่าเก่า ปัญหาโรคแมลงศัตรูพืชจะลดลง เพราะจุลินทรีย์จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกัน ภูมิต้านทานธรรมชาติ ใบอ่อนของพืชจะไม่ถูกทำลาย ใบแก่ที่ขาดภูมิต้านทานธรรมชาติอาจถูกทำลายจากศัตรูพืชบ้าง (มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน.2006)

หลักการสำคัญของเกษตรอินทรีย์

หลักการเกษตรอินทรีย์ : เกษตรแห่งวิถีธรรมชาติ

1. การหมุนเวียนของธาตุอาหาร เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญกับการป้องกันการสูญเสียธาตุอาหารที่เกิดจากระบบการผลิต โดยมีเป้าหมายเพื่อลดการพึ่งพาแหล่งธาตุอาหารจากภายนอกฟาร์มที่มากเกินไป ตัวอย่างของการหมุนเวียนธาตุอาหารในแนวทางเกษตรอินทรีย์ที่สำคัญคือ การใช้ปุ๋ยหมัก, การคลุมดินด้วยอินทรีย์วัตถุ, การปลูกพืชเป็นปุ๋ยพืชสด และการปลูกพืชหมุนเวียน เป็นต้น

2. ความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารในดิน ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ถือเป็นหัวใจของเกษตรอินทรีย์ ดังนั้นเกษตรกรต้องหาอินทรีย์วัตถุต่างๆ มาคลุมหน้าดินอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นฟาง ใบไม้ ซึ่งอินทรีย์วัตถุเหล่านี้จะกลายเป็นอาหารของสิ่งมีชีวิตและจุลินทรีย์ในดิน ทำให้ดินฟื้นกลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้การไม่ใช้สารเคมีต่างๆ เช่น สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ยังเป็นการช่วยทำให้ดินสามารถฟื้นความสมบูรณ์ได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้พืชที่ปลูกมีความแข็งแรง ต้านทานต่อโรคและแมลง รวมทั้งให้ผลผลิตสูง

3. ความหลากหลายที่สัมพันธ์กันอย่างสมดุลในระบบนิเวศ โดยการปลูกพืชร่วมหลายชนิดในเวลาเดียวกัน หรือเหลื่อมเวลากัน การปลูกพืชหมุนเวียนต่างชนิดกัน รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งนับเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และยังเป็นการลดความเสี่ยงจากปัญหาโรคและแมลงศัตรูพืชระบาดอีกด้วย นอกจากนี้การไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชจะมีส่วนช่วยให้ศัตรูธรรมชาติสามารถควบคุมศัตรูพืช ซึ่งเป็นการสร้างสมดุลนิเวศการเกษตรอีกวิธีหนึ่ง

แนวทางเกษตรอินทรีย์

1. การอนุรักษ์นิเวศการเกษตร

ด้วยการปฏิเสธการใช้สารเคมีสังเคราะห์ทุกชนิด เพราะปัจจัยการผลิตที่เป็นสารเคมีสังเคราะห์ทำลายสมดุลของนิเวศการเกษตร ส่งผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และมีผลต่อสิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่อยู่ในฟาร์มทั้งที่อยู่บนผิวดินและใต้ดิน

2. การฟื้นฟูนิเวศการเกษตร

แนวทางนี้ทำให้เกษตรอินทรีย์มีความแตกต่างอย่างมากจากระบบเกษตรปลอดสารเคมีที่รู้จักกันในประเทศไทย แนวทางหลักในการฟื้นฟูนิเวศการเกษตรคือ การปรับปรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ และการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนั้นการเพิ่มความหลากหลายในไร่นาก็เป็นสิ่งจำเป็น ด้วยการปลูกพืชร่วม, พืชแซม, พืชหมุนเวียน, ไม้ยืนต้น หรือการฟื้นฟูแหล่งนิเวศธรรมชาติในไร่นาหรือบริเวณใกล้เคียง

3. การพึ่งพากลไกธรรมชาติในการทำเกษตร

กลไกในธรรมชาติที่สำคัญต่อการทำเกษตรอินทรีย์ได้แก่ วงจรการหมุนเวียนธาตุอาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งวงจรไนโตรเจน และคาร์บอน, วงจรการหมุนเวียนของน้ำ, พลวัตของภูมิอากาศและแสงอาทิตย์ รวมทั้งการพึ่งพากันของสิ่งมีชีวิตอย่างสมดุลในระบบนิเวศ ทั้งในเชิงของการเกื้อกูล การพึ่งพา และห่วงโซ่อาหาร

4. การควบคุมและป้องกันมลพิษ

เกษตรกรที่ทำการเกษตรอินทรีย์ต้องพยายามอย่างเต็มที่ในการป้องกันมลพิษต่างๆ จากภายนอกมิให้ปนเปื้อนผลผลิต ซึ่งอาจทำได้โดยการจัดทำแนวกันชนและแนวป้องกันบริเวณริมฟาร์ม นอกจากนั้นแนวทางเกษตรอินทรีย์ยังกำหนดให้ต้องลดและป้องกันมลพิษที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการผลิตของฟาร์มเองด้วย เช่น มีระบบจัดการขยะและน้ำเสียก่อนที่จะปล่อยออกนอกฟาร์ม หรือการไม่ใช้วัสดุบรรจุผลผลิตที่อาจมีสารพิษปนเปื้อนได้

5. การพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิต

เกษตรกรอินทรีย์มีแนวทางที่มุ่งให้เกษตรกรพยายามผลิตปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่น ปุ๋ยอินทรีย์ เมล็ดพันธุ์ ฯลฯ ด้วยตนเองในฟาร์มให้ได้มากที่สุด แต่ในกรณีที่เกษตรกรไม่สามารถผลิตได้เองก็สามารถหาซื้อปัจจัยการผลิตจากภายนอกฟาร์มได้ แต่ควรเป็นปัจจัยการผลิตที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น

การทำนา

การทำนา หมายถึง การปลูกข้าวและการดูแลรักษาต้นข้าวในนา ตั้งแต่ปลูกไปจนถึงเก็บเกี่ยว การปลูกข้าวในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันไปตามสภาพของดินฟ้าอากาศ และสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ ในแหล่งที่ต้องอาศัยน้ำจากฝนเพียงอย่างเดียว ก็ต้องกะระยะเวลาการปลูกข้าวให้เหมาะสมกับช่วงที่มีฝนตกสม่ำเสมอ และเก็บเกี่ยวในช่วงที่ฤดูฝนหมดพอดี เนื่องจากแต่ละท้องถิ่นมีสภาพดินฟ้าอากาศที่ต่างกัน สำหรับการทำนาในประเทศไทยมีปัจจัยหลัก 2 ประการ เป็นพื้นฐานของการทำนาและเป็นตัวกำหนดวิธีการปลูกข้าว และพันธุ์ข้าวที่จะใช้ในการทำนาด้วยหลัก 2 ประการ คือ

1. สภาพพื้นที่ (ลักษณะเป็นพื้นที่สูงหรือต่ำ) และภูมิอากาศ
2. สภาพน้ำสำหรับการทำนา

ฤดูทำนาปีในประเทศไทยปกติจะเริ่มราวเดือนพฤษภาคมถึงกรกฎาคมของทุกปี ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝน เมื่อ 3 เดือนผ่านไป ข้าวที่ปักดำหรือหว่านเอาไว้จะสุกงอมเต็มที่พร้อมเก็บเกี่ยว ส่วนนาปรัง สามารถทำได้ตลอดปี เพราะพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกเป็นพันธุ์ที่ไม่ไวต่อช่วงแสง เมื่อข้าวเจริญเติบโตครบกำหนดอายุก็สามารถเก็บเกี่ยวได้

การทำนามีหลักสำคัญ คือ

1. การเตรียมดิน ก่อนการทำนามีการเตรียมดินอยู่ 3 ขั้นตอน

⇒ **การไถตะ** เป็นการไถครั้งแรกตามแนวยาวของพื้นที่กระตนา (กรณีแปลงนาเป็นกระตนาย่อยๆ หลายกระตนาในหนึ่งแปลงนา) เมื่อไถตะจะช่วยพลิกดินเพื่อให้ดินชั้นล่างได้ขึ้นมาสัมผัสผิวดิน ออกซิเจน และเป็นการตากดินเพื่อทำลายวัชพืช โรคพืชบางชนิด การไถตะจะเริ่มทำเมื่อฝนตกครั้งแรกในฤดูกาลใหม่ หลังจากไถตะจะตากดินเอาไว้ประมาณ 1 - 2 สัปดาห์

⇒ **การไถแปร** หลังจากตากดินเอาไว้พอสมควรแล้ว การไถแปรจะช่วยพลิกดินที่กลบเอาไว้ขึ้นอีกครั้ง เพื่อทำลายวัชพืชที่ขึ้นใหม่ และเป็นการย่อยดินให้มีขนาดเล็กลง จำนวนครั้งของการไถแปรจึงขึ้นอยู่กับชนิดและปริมาณของวัชพืช ลักษณะดินและระดับน้ำ ในพื้นที่ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนด้วย แต่โดยทั่วไปแล้วจะไถแปรเพียงครั้งเดียว

⇒ **การคราด** เพื่อเอาเศษวัชพืชออกจากกระตนา และย่อยดินให้มีขนาดเล็กลงอีก จนเหมาะแก่การเจริญของข้าว ทั้งยังเป็นการปรับระดับพื้นที่ให้มีความสม่ำเสมอ เพื่อสะดวกในการควบคุม ดูแลการให้น้ำไถคราดด้วยควาย

2. การปลูก การปลูกข้าวสามารถแบ่งได้เป็น 2 วิธี คือ การปลูกด้วยเมล็ดโดยตรง ได้แก่ การทำนาหยอดและนาหว่าน และการเพาะเมล็ดในที่หนึ่งก่อน แล้วนำต้นอ่อนไปปลูกในที่อื่นๆ ได้แก่ การทำนาดำ

การทำนาหยอด ใช้กับการปลูกข้าวไร่ตามเชิงเขาหรือในที่สูง

วิธีการปลูก หลังการเตรียมดินให้ขุดหลุมหรือทำร่อง แล้วจึงหยอดเมล็ดลงในหลุมหรือร่อง จากนั้นกลบหลุมหรือร่อง เมื่อต้นข้าวงอกแล้วต้องดูแลกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช

การทำนาหว่านทำในพื้นที่ควบคุมน้ำได้ลำบากวิธีหว่านทำได้ 2 วิธี คือ การหว่านข้าวแห้งและการหว่านข้าวแฉก

การหว่านข้าวแห้ง แบ่งตามช่วงระยะเวลาของการหว่านได้ 3 วิธี คือ

(1) การหว่านหลังซีไถ ใช้ในกรณีที่ฝนมาล่าช้าและตกชุก มีเวลาเตรียมดินน้อย จึงมีการไถแค่เพียงครั้งเดียวและไถแปรอีกครั้งหนึ่ง แล้วหว่านเมล็ดข้าวลงหลังซีไถ เมล็ดพันธุ์อาจเสียหายเพราะหนู และอาจมีวัชพืชในแปลงนามาก

(2) การหว่านคราดกลบ เป็นวิธีที่นิยมมากที่สุด จะทำหลังจากที่ไถแปรครั้งสุดท้ายแล้วคราดกลบ จะได้ต้นข้าวที่งอกสม่ำเสมอ

(3) การหว่านไถกลบ มักทำเมื่อถึงระยะเวลาที่ต้องหว่าน แต่ฝนยังไม่ตกและดินมีความชื้นพอควร หว่านเมล็ดข้าวหลังซีไถแล้วไถแปรอีกครั้ง เมล็ดข้าวที่หว่านจะอยู่ลึกและเริ่มงอกโดยอาศัยความชื้นในดิน

การหว่านข้าวแฉก (หว่านน้าตม) เป็นการหว่านเมล็ดข้าวที่ถูกเพาะให้รากงอกก่อนที่จะนำไปหว่านในที่ที่มีน้ำท่วมขัง เพราะหากไม่เพาะเมล็ดเสียก่อน เมื่อหว่านแล้วเมล็ดข้าวอาจเน่าเสียได้ การเพาะข้าวทอดกล้า ทำโดยการเอาเมล็ดข้าวใส่กระบุง ไปแช่น้ำเพื่อให้เมล็ดที่มีน้ำหนักเบาหรือลึบลอยขึ้นมาแล้วคัดทิ้ง แล้วนำเมล็ดถ่วงลงในกระบุงที่มีหญ้าแห้งกรุไว้ หมั่นรดน้ำเรื่อยไป อย่าให้ข้าวแตกหน่อ แล้วนำไปหว่านในที่นาที่เตรียมดินไว้แล้ว

การทำนาดำ เป็นการปลูกข้าวโดยเพาะเมล็ดในห่อและเจริญเติบโตในระยะหนึ่ง แล้วย้ายไปปลูกในที่หนึ่ง สามารถควบคุมระดับน้ำ วัชพืชได้ การทำนาดำแบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอน คือ การตกกล้า เพาะเมล็ดข้าวเปลือกให้มีรากงอกยาว 3 - 5 มิลลิเมตร นำไปหว่านในแปลงกล้า ช่วงระยะ 7 วันแรก ต้องควบคุมน้ำไม่ให้ท่วมแปลงกล้า และจะสามารถถอนกล้าไปปักดำได้เมื่อมีอายุประมาณ 20 - 30 วัน

การปักดำ ชาวนาจะนำกล้าที่ถอนแล้วไปปักดำในแปลงปักดำ ระยะห่างระหว่างกล้าแต่ละหลุมจะมีความแตกต่างกันขึ้นกับลักษณะของดิน คือ ถ้าเป็นนาหลุมปักดำระยะห่าง เพราะข้าวจะแตกกอใหญ่ แต่ถ้าเป็นนาดอนปักดำค่อนข้างถี่ เพราะข้าวจะไม่ค่อยแตกกอ

3. การเก็บเกี่ยว การเก็บเกี่ยว หลังจากข้าวออกดอกหรือออกรวงประมาณ 20 วัน ชาวนาจะเร่งระบายน้ำออก เพื่อเป็นการเร่งให้ข้าวสุกพร้อมๆ กัน และทำให้เมล็ดมีความชื้นไม่สูงเกินไป จะสามารถเก็บเกี่ยวได้หลังจากระบายน้ำออกประมาณ 10 วัน ระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการเก็บเกี่ยว เรียกว่า ระยะพลับพลึง คือสังเกตที่ปลายรวงจะมีสีเหลือง กลางรวงเป็นสีทองอ่อน การเก็บเกี่ยวในระยะนี้จะได้เมล็ดข้าวที่มีความแข็งแรง มีน้ำหนัก และมีคุณภาพในการสี

4. การนวดข้าว หลังจากตากข้าว ชาวนาจะขนเข้ามาในลานนวด จากนั้นก็นวดเอาเมล็ดข้าวออกรวง บางแห่งใช้แรงงานคน บางแห่งใช้ควายหรือวัวม้า แต่ปัจจุบันมีการใช้เครื่องนวดข้าวมาช่วยในการนวด

5. การเก็บรักษา เมล็ดข้าวที่นวดฝัดทำความสะอาดแล้วควรตากให้มีความชื้นประมาณ 14% จึงนำเข้าเก็บในยุ้งฉาง ยุ้งฉางที่ดีควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

- อยู่ในสภาพที่มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก การใช้ลวดตาข่ายกันให้มีร่องระบายอากาศกลางยุ้งฉางจะช่วยให้การถ่ายเทอากาศดียิ่งขึ้น คุณภาพเมล็ดข้าวจะคงสภาพดีอยู่นาน

- อยู่ใกล้บริเวณบ้านและติดถนน สามารถขนส่งได้สะดวก
- เมล็ดข้าวที่จะเก็บไว้ทำพันธุ์ ต้องแยกจากเมล็ดข้าวบริโภค โดยอาจบรรจุกระสอบ มีป้ายบอกวันบรรจุ และชื่อพันธุ์แยกไว้ส่วนใดส่วนหนึ่งในยุ้งฉาง เพื่อสะดวกในการขนย้ายไปปลูก
- ก่อนนำข้าวเข้าเก็บรักษา ควรตรวจสอบสภาพยุ้งฉางทุกครั้ง ทั้งเรื่องความสะอาดและสภาพของยุ้งฉาง ซึ่งอาจมีร่องรอยของหนูกัดแทะจนทำให้ไม่สามารถรูดเข้าไปจิกกินข้าวได้ หนูหรือร่องต่าง ๆ ที่ปิดไม่สนิท เหล่านี้ต้องได้รับการซ่อมแซมให้เรียบร้อยก่อน

โรงเรียนชาวนา : ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

นับแต่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมา วิถีชีวิตเกษตรกรไทยเริ่มเปลี่ยนเข้าสู่ยุคการ “ปฏิวัติเขียว” มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพิ่มขึ้น เปลี่ยนการทำเกษตรแบบยังชีพเป็นการทำเกษตรแบบใช้สารเคมี และอาศัยปัจจัยการผลิตที่ต้องซื้อหาจากภายนอกชุมชนและต่างประเทศมากขึ้น ทั้งปุ๋ย พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และสารเคมีต่างๆ ไม่เว้นแม้แต่เครื่องจักรกลการเกษตร กระทั่งผลพวงจากการพึ่งพิงปัจจัยภายนอกเริ่มปรากฏ อาทิ สภาพแวดล้อมที่สูงขึ้นขณะที่ผลผลิตราคาตกต่ำ สุขภาพชาวนาล้มป่วย สิ่งแวดล้อมทรุดโทรม ราคาพันธุ์ข้าวสูงขึ้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรไทยอย่างรุนแรง รวดเร็ว และขยายวงกว้างครอบคลุมทั่วประเทศ จากปัญหาดังกล่าว มูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.) ซึ่งดำเนินงานด้านการพัฒนาเทคโนโลยีสำหรับเกษตรกร กรรมยั่งยืน และพัฒนาปรับปรุงอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไทยมากว่า 15 ปี จึงได้ร่วมมือกับ “สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ระหว่างปี 2547-2549 ดำเนินโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน” หรือ “โรงเรียนชาวนา” ขึ้น เพื่อชักชวนชาวนา (นำร่อง 5 พื้นที่ 4 อำเภอ ใน จ.สุพรรณบุรี) ร่วมแสวงหาทางออกเพื่อลดต้นทุนการผลิต และสามารถพึ่งตนเองได้โดยมีสุขภาวะที่ดีขึ้น

“มีเหตุมีผล” ด้วยหลักชวนคิด ชวนคุย

เมื่อชาวนาที่ตกอยู่ในวังวนแห่งปัญหา หาทางออกไม่ได้ ได้ร่วมกัน “ชวนคิด ชวนคุย” ทบทวนอดีต เพื่อมองปัจจุบัน และพบว่าในอดีตพวกตนมีวิถีชีวิตวัฒนธรรม กระบวนการทำนา สิ่งแวดล้อมเป็นอย่างไร ใช้ต้นทุนเท่าใดในการทำนาแต่ละรอบปี เมื่อมีโอกาสนั่งทบทวนก็เริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เจ็บปวดของชีวิตชาวนา ซึ่งในอดีตแม้จะทำนาปีละครั้งก็พออยู่พอกิน เพราะไม่ต้องซื้อสารเคมี ปุ๋ย และพันธุ์ข้าว ทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา ผักแทบทุกชนิดก็มีอยู่เต็มนา ค่าแรงเก็บเกี่ยวก็ไม่ต้องลงทุน อาศัยลงแขกเกี่ยวข้าวเอาแรงกัน ที่สำคัญครอบครัวก็อบอุ่นเพราะอยู่กันพร้อมหน้าไม่ต้องผลัดไถลูกหลานไปเรียนไกลๆ เพียงเพื่อหวังว่า “จะไม่ต้องกลับมาเป็นชาวนาหน้าดำ” ครั้นมองดูปัจจุบันกลับพบว่าชาวนาเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ทั้งพันธุ์ข้าว ปุ๋ย สารเคมี ล้วนต้องซื้อจากนายทุนทั้งสิ้น จากเจ้าของนากลับกลายเป็นผู้เช่านา รับจ้างฉีดยาฆ่าแมลง แม้กระทั่งการเก็บเกี่ยวยังต้องแย่งชิงรถเกี่ยว รถไถ ที่สำคัญสุขภาพชาวนาทรุดโทรมลงมาก ในนาไม่

เหลือสิ่งมีชีวิตให้เก็บกิน ข้าพชีพักที่ขึ้นตามนา ก็ไม่สามารถเก็บกินได้เพราะเกรงสารพิษ ที่เลวร้ายคือครอบครัว และชุมชนล่มสลาย วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องการทำนาไม่มีให้เห็นอีกต่อไป

“พอประมาณด้วยทุนเดิม”

ภาพที่เด่นชัดขึ้นมาในมโนภาพของชาวนาทำให้หลายคนเกิดสำนึกร่วม ก้มหน้าน้ำตาไหล เมื่อได้ตระหนักถึง “คุณค่า” และ “ทุนเดิม” ที่ไม่เคยต้องซื้อต้องหาเช่นในปัจจุบัน ความตื่นตัวและตระหนักใน “คุณค่า” ของชาวนา และสิ่งแวดล้อมจึงเกิดขึ้น พร้อมถูก “จุดประกาย” ด้วย “คำถาม” ว่า “แล้วเราจะหาทางออกกันอย่างไร” พร้อมกับ “ชักชวน” ว่า “ถ้าจะช่วยกัน ลด ละ เลิก การใช้สารเคมี และมาเรียนรู้การทำนาในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนจะไปด้วยกันไหม”และนี่คือเหตุผลที่ชาวนาต้องรวมตัวกันเรียนรู้ใน “โรงเรียนชาวนา”

“โรงเรียนชาวนา”...ไม่ได้หมายถึง อาคาร หรือสถานศึกษาที่ใช้สำหรับอบรม สั่งสอนชาวนา หากแต่เป็น “กลุ่มชาวนา” ที่รวมตัวกันตามร่มไม้ ปลายนา หรือใต้ถุนบ้าน เพื่อ “แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำนาโดยไม่ใช้สารเคมี” โดยมีเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข้าวขวัญเป็น “คุณอำนวย” ดำเนินกระบวนการเรียนรู้สิ่งใหม่ พาไปศึกษาดูงาน ค้นหาความรู้จากภายนอก และชี้ทางไปสู่การลด ละ เลิก การใช้สารเคมี

สิ่งที่ชาวนาต้องเรียนรู้มีอยู่ 3 หลักสูตรด้วยกันคือ การจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี การปรับปรุงบำรุงดินโดยไม่ใช้สารเคมี และการพัฒนาพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับเกษตรกรรมยั่งยืน

จากความรู้ทั้งภายนอก และประสบการณ์ของแต่ละคนที่ถูกดึงออกมาแลกเปลี่ยนกัน จนเกิดเป็นฐานความรู้ของชาวนาที่ถือเป็นความภาคภูมิใจอย่างมาก เพราะช่วงชีวิตที่ผ่านมาไม่มีใครให้ความสำคัญกับความรู้ของชาวนา ...จากฐานความรู้ เมื่อนำไปทดลองปฏิบัติจริง..ก็ก่อให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ความเชื่อใหม่ที่ใส่ใจ ตนเอง สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมมากขึ้น...ทุกคนรู้สึกดีที่ได้มาเรียนรู้ร่วมกัน เหมือนมีเพื่อนช่วยคิด ช่วยทำ และเดินไปด้วยกัน ใครที่คิดสูตรน้ำหมักชีวภาพได้แล้วลองใช้ได้ผลดี ก็บอกต่อ แบ่งปันกันโดยไม่ต้องซื้อขาย แต่ถ้าใครไม่เชื่อก็ใส่ขวดให้ลองใช้ฟรีๆ ...ใครไปลองเทคนิคใหม่ๆ ได้มาก็บอกต่อกันโดยไม่หวงความรู้ ไม่กลัวว่าเพื่อนจะทำนาได้มากกว่าตน จนต้องแข่งกันซื้อสารเคมีสูตรใหม่ซุ่มทับกันเหมือนในอดีต...และนั่นคือฐานทุนที่สำคัญของกระบวนการโรงเรียนชาวนา ที่ใช้ “ความรู้ และคุณธรรม” เป็นสายสัมพันธ์ร้อยรัดพวกเขาเข้ามาเรียนรู้ จากเดิมที่ไม่เคยรู้จักสิ่งมีชีวิตในแปลงนาเพราะยาฆ่าแมลง ก็เริ่มรู้จักแมลงดี แมลงร้าย ด้วยการลงแปลงนาไปจับแมลงมาศึกษา “จดบันทึก” รู้จักใช้สมุนไพรไล่ตัวมาทำสารไล่แมลงและน้ำหมักชีวภาพไม่ต้องซื้อสารเคมีอีกต่อไป... และจากที่ต้องซื้อพันธุ์ข้าวปลูกก็สามารถคัดพันธุ์ข้าวปลูกได้เองไม่ต้องซื้อ และยังรวมตัวกันตั้งกองทุนปุ๋ยเวียนใช้ในกลุ่ม มีการลดจำนวนรอบในการทำนาลงด้วยรู้ว่าไม่ควรเน้นปริมาณแต่ควรเน้นคุณภาพ ยิ่งทำให้ต้นทุนในการทำนาลดลงเพราะต่างรู้จัก “ความพอเพียง พอประมาณ” นอกจากนี้ยังเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่ทำให้พวกเขาารู้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ซึ่งผลสะท้อนที่ชัดเจนคือ “ชาวนา” เหล่านี้ต่างตั้งปณิธานร่วมกันว่านับจากนี้จะไม่หลงเชื่อคำโฆษณาจากบริษัทค้าสารเคมีอีกต่อไป โดยชาวนากล้าที่จะปฏิเสธ “ลูกตื้อ” ของเซลล์แมนขายสารเคมีที่มีทั้งลูกล่อ ลูกชน สารพัดรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการลด แลก แจก แถม ทั้งตู้โชว์ขนาดใหญ่ ชุดเครื่องครัว รถมอเตอร์ไซด์ ทอง เสื้อ ฯลฯ แต่ปัจจุบัน

ข้าวของเหล่านี้ไม่สามารถเปลี่ยนความคิดของชาวนาได้ที่ได้ไปอีกแล้ว ด้วยเพราะชาวนาเหล่านี้มี ภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งและรู้เท่าทันกระแสนั้นเอง จากชาวนาที่อมทุกข์เพราะเป็นหนี้กลับมีรอยยิ้มขึ้นมาอีกครั้ง จากสุขภาพทรุดโทรมอย่างหนักก็กลับมาสดชื่น หนี้สินเริ่มคลี่คลาย วัฒนธรรมการทำนา เช่นการลงแขกดำนา เกี่ยวข้าว รับขวัญข้าว การขอขมาแม่ธรณี ถูรื้อฟื้นขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงวิถีชีวิตชาวนาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning)

การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยการทำหน้าที่ของวิทยากรกระบวนการ (Facilitator) ถือว่าเป็นแนวทาง ทางออกที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทย ในการให้ความรู้กับผู้ใหญ่ โดยเฉพาะสำหรับชุมชนหรือผู้ที่ต้องเข้าร่วมทำงานกับชุมชน ต้องคำนึงถึงลักษณะสำคัญบางประการอยู่เสมอ ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ได้แก่

- เป็นการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ซึ่งแตกต่างไปจากเด็กนักเรียน ทั้งในด้านวัย กายภาพ และความคิดจิตใจ รวมทั้งบริบทในชีวิตของผู้เรียน มีมากมายหลากหลาย
- เป็นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม นั่นคือ ร่วมกันเรียนรู้ และ เรียนรู้ซึ่งกันและกัน
- อยู่ในบรรยากาศที่ผ่อนคลาย ยืดหยุ่น ไม่เคร่งครัด อึดอัด เกินไป
- การใช้เครื่องมือและเทคนิคที่เหมาะสมเพื่อสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นสิ่งสำคัญ
- สิ่งสำคัญที่สุดของกระบวนการ คือ แบบแผน วิธีคิด (กระบวนการทัศน์) ของผู้ที่เป็นวิทยากรกระบวนการ

กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา (New Development Paradigm)

กระบวนทัศน์(Paradigm) และการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift)

คำว่า กระบวนทัศน์ (Paradigm) ได้ถูกนำเสนอขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1962 (พ.ศ. 2505) โดย โทมัส คูห์น ซึ่งได้รับความสนใจและมีอิทธิพลต่อการคิด วิถีวิทยาของศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งในกลุ่มวิทยาศาสตร์และกลุ่มสังคมศาสตร์ และขยายตัวอย่างกว้างขวางต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยถูกใช้และสร้างนิยามอย่างมากมายในแวดวงวิชาการ ทั้งกลุ่มวิทยาศาสตร์และกลุ่มสังคมศาสตร์ ทั้งต่างประเทศ และในประเทศไทย ในประเทศไทย นั้นมักจะปรากฏในกลุ่มสังคมศาสตร์มากกว่าทางวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะเมื่อมีการพิจารณาถึงสภาพและระบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องของสังคมไทย ซึ่งมีการวิเคราะห์และเสนอถึง “กระบวนทัศน์ใหม่(New Paradigm)” และ “การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์(Paradigm Shift)”

ความหมายของกระบวนทัศน์ (Paradigm)

เนื่องจากเรื่องของกระบวนทัศน์ เป็นเรื่องของวิธีคิด ซึ่งเป็นการเปิดให้มีการคิดใหม่ ๆ ในความหมายหรือนิยามอยู่แล้ว จึงมีผู้ให้นิยามและนำไปใช้ในรูปแบบหลากหลาย แต่ยังคงแก่นสารของแนวคิดหลักในนิยามต่าง ๆ ซึ่งในที่นี้ ขอเสนอนิยามและแนวคิดของ “กระบวนทัศน์” ดังนี้

กระบวนทัศน์ (Paradigm) คือ ชุดแนวคิด (Concepts) ค่านิยม (Values) ความเข้าใจรับรู้ (perceptions) และการปฏิบัติที่มีร่วมกันของคนกลุ่มหนึ่ง ชุมชนหนึ่ง ที่ก่อตัวเป็นแบบแผนของทัศนคติอย่างเฉพาะแบบหนึ่ง เกี่ยวกับความจริง (Reality) ซึ่งเป็นฐานของชีวิตของการจัดการตนเองของชุมชนนั้น (Fritjof Capra : 1997)

กระบวนทัศน์ (Paradigm) คือ ทัศนะพื้นฐานอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง อันกำหนดแบบแผนการคิดและการปฏิบัติในชุมชนหนึ่ง ๆ เมื่อทัศนะพื้นฐานดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้แบบแผนการคิดและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยทั้งกระบวน ซึ่งเรียกว่าเป็นการ “ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift)” (คณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนเพื่อแก้ปัญหาสังคม : 2537) นอกจากนี้ กระบวนทัศน์ มิใช่เพียง “ความใหม่” หรือ “ระดับการเปลี่ยนแปลงแบบสิ้นเชิง” เท่านั้น แต่หัวใจของกระบวนทัศน์ คือ “ระดับความสำคัญ” กล่าวคือ กระบวนทัศน์ มีฐานะเป็น “ทัศนะแม่บท” หรือ “เป็นความเชื่อระดับรากหรือฐานคิด” ที่มีอิทธิพลก่อให้เกิดทัศนะ ความเชื่ออื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย (อรรถวิกรมวิทยางค์ : 2545)

ความเป็นชุมชน (Community) การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation)

ความหมายและแนวคิด

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีปัญหาและผลประโยชน์ร่วมกัน อาศัยอยู่ในพื้นที่หรือบริเวณเดียวกันและมีวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2542)

ชุมชน คือ กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในบริเวณเดียวกันและมีกิจกรรมปกติของชีวิตเกี่ยวข้องผูกพันกัน (พิทยา สายหู อ่างใน ธรรมพงษ์ แก้วหาญ : 2543) ความหมายของชุมชนในอดีต เราให้ความสำคัญกับขอบเขตบริเวณที่อยู่อาศัย แต่ความเปลี่ยนแปลงแบบโลกาภิวัตน์ ทำให้การจำกัดขอบเขตบริเวณที่อยู่อาศัยอาจจะไม่ใช่ว่าจะใหญ่ในการบอกความเป็นชุมชน แต่สิ่งที่น่าห่วงก็คือ การมีกิจกรรมและสภาพปกติของชีวิตร่วมกัน อยู่ในปัญหาและผลประโยชน์ ร่วมกันตัวอย่างของชุมชนที่ไม่มีพื้นที่อยู่อาศัยบริเวณเดียวกัน ได้แก่ ชุมชนจ.ส. 100 ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี ได้ให้ คำจำกัดความว่า **ความเป็นชุมชน** คือ การที่กลุ่มคนจำนวนหนึ่ง มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทร มีการเรียนรู้และร่วมกันกระทำการกิจต่าง ๆ โดยชุมชนมีหลายแบบ มีหลายแบบ ไม่จำเป็นจะต้องหมายถึงคนกลุ่มใหญ่มาอยู่รวมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน ดังนั้นหากถามถึง ความเป็นชุมชนของเมืองไทย จะพบว่า ยังคงมีอยู่คู่กับมวลมนุษย์ที่

ไม่อาจอยู่เพียงลำพังได้ ไม่ว่าจะมองในมุมใด เพียงแต่เมื่อคิดถึงภาพของชุมชนที่เข้มแข็ง ดิงาม แล้วจะรู้สึกเหมือน ๆ กับบางส่วนของชุมชนเปลี่ยนไปหรือขาดหายไป โดยเฉพาะ เรื่อง วัฒนธรรมประเพณี และความเอื้ออาทร ที่สำคัญก็คือ ในความเป็นชุมชนนั้น ลักษณะของการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเหนียวแน่น เข้มแข็งเพียงใด หาก

ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันลดน้อยลงไปเท่าใด ความเป็นชุมชนยิ่งอ่อนแอ และยากจะนับว่า ยังมีความเป็นชุมชนเหลืออยู่

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่คนส่วนใหญ่ของชุมชนมีส่วนร่วมสำคัญในขบวนการใด ๆ ที่มีผลต่อชุมชนนั้น ๆ โดยการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนนั้น การที่จะบ่งบอกถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้น ควรจะมีส่วนร่วมอย่างน้อย ใน 5 ขั้นตอน คือ (1) ร่วมในการค้นหาและวิเคราะห์ปัญหา (2) ร่วมในการวางแผน (3) ร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน (4) ร่วมในการติดตามประเมินผล และ (5) ร่วมในผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

บทบาทของวิทยากรกระบวนการ

ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและขบวนการประชาคม โดยเฉพาะการจัดเวทีประชาคม การประชุมกลุ่มต่าง ๆ จำเป็นจะต้องมีผู้ที่จะทำให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมายโดยรูปแบบในจุดมุ่งหมายเช่นกัน ในขณะเดียวกัน ก็มีการใช้เครื่องมือและเทคนิค ที่หลากหลายขึ้นในกระบวนการต่าง ๆ จึงเกิดคำที่ใช้เรียกผู้ทำหน้าที่นี้ว่า วิทยากรกระบวนการ (Facilitator) ซึ่งในความหมายตรงตามรากศัพท์ แปลว่า ผู้ที่ทำให้เกิดความสะดวก หรือผู้ที่ทำให้เกิดความง่าย ซึ่งในความหมายของการเรียนรู้ น่าจะหมายถึงผู้ที่เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ ส่วนความหมายที่เป็นคำจำกัดความนั้นมีผู้ให้นิยาม ดังนี้

วิทยากรกระบวนการ (Facilitator) คือ คนกลางที่ช่วยจัดและดำเนินการพบปะ ประชุมอบรม ให้เกิดการคิดที่เป็นระบบ มีอิสระทางความคิดและสามารถสื่อสารทำความเข้าใจกันอย่างตรงไปตรงมา ด้วยการใช้เทคนิคและกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญ นอกจากนี้วิทยากรกระบวนการยังช่วยสร้างเสริมบรรยากาศแห่งมิตรภาพ ความร่วมมือที่จริงใจ จริงจัง และจัดอุปสรรคทางวัฒนธรรมที่ทำให้การคิดและการสื่อสารขาดประสิทธิภาพ (ทวิศักดิ์ นพเกษร: 2542) Facilitator ยังถูกเรียกในชื่ออื่นว่า “ **ผู้อำนวยกลุ่ม** ” ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในอันที่จะทำให้มี

หลักประกันได้ว่า สมาชิกกลุ่มได้ใช้วิธีการทำงานที่ก่อให้เกิดประสิทธิผล โดยใช้เวลาที่สั้น หรือน้อยที่สุดในการทำงาน (วรภา ชัยเลิศวนิชกุล:-) และยังให้ความหมายเชิงพฤติกรรมศาสตร์ด้วยว่า ผู้อำนวยกลุ่ม คือ ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์ และให้ข้อมูลย้อนกลับถึงสิ่งที่ได้สังเกต ไม่ว่าจะเป็นในด้านเนื้อหา วิธีการทำงานซึ่งรวมทั้งขั้นตอนการทำงานของกลุ่ม โดยผู้อำนวยกลุ่มจะทำหน้าที่ไปถึงการเป็นผู้กระตุ้นให้กลุ่มได้พิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อให้งานของกลุ่มบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพส่วนที่จะแตกต่างจาก วิทยากรในความหมายเดิมอย่างไรบ้างนั้น สามารถพิจารณาได้จากตารางนี้

วิทยากรในความหมายเดิม	วิทยากรกระบวนการ (Facilitator)
1. เป็นครุ่กับบรรยาย (Lecturer)	1. เป็นครุ่ฝึก (Coach) ตั้งคำถาม/สะท้อนความคิด พร้อมให้คำปรึกษา
2. เป็นผู้นำความรู้มาให้ เน้นการถ่ายทอดและการฟัง	2. เป็นผู้จัดกระบวนการให้เกิดความรู้ เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (ต้องเตรียมข้อมูลความรู้มาด้วย แต่ไม่จำเป็นต้องสอน/ถ่ายทอด)
3. มีเป้าหมายให้ผู้ฟังเชื่อในสิ่งที่นำเสนอ	3. มีเป้าหมายให้ริเริ่ม เกิดความรู้ ความคิดใหม่
4. วิทยากรเป็นศูนย์กลาง	4. ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เป็นศูนย์กลาง
5. เป็นผู้ตัดสินใจเปลี่ยนแปลงของผู้เข้าร่วมกิจกรรม	5. เป็นเพียงกระจกสะท้อนให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เปลี่ยนแปลงตนเอง
6. ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เป็นความรับผิดชอบของวิทยากร	6. ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เป็นความรับผิดชอบของผู้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันกับวิทยากร
7. การสื่อสารทางเดียว	7. การสื่อสารสองทาง
8. มีความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน	8. มีความรู้ที่เป็นสหวิทยาการ(องค์รวม)
9. ต้องตอบคำถามได้ทุกอย่าง	9. ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้รู้ทุกอย่าง ความรู้อยู่ที่การเรียนรู้ร่วมกัน
10. สนใจให้ได้รับความรู้ ฟังพาวิทยากร	10. สนใจให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน นำไปสู่พลังวิถุคุณและการพึ่งพาตนเอง
11. มุ่งยกระดับตัวความรู้	11. มุ่งยกระดับความคิด

วิทยาการในความหมายเดิม	วิทยาการกระบวนการ (Facilitator)
12. มักเป็นระบบปิด และไม่ยืดหยุ่น	12. เป็นระบบเปิดและยืดหยุ่น
13. สนใจเนื้อหามากกว่ากระบวนการ	13. ให้ความสนใจต่อกระบวนการ การปฏิสัมพันธ์ และการเกิดความรู้และวิธีการทำงานของผู้เข้าร่วม สนทนาใหม่ ๆ มากกว่าการมารับฟังเนื้อหาเพียง อย่างเดียว

บทบาทหน้าที่ของวิทยาการกระบวนการ

บทบาท กับหน้าที่ เป็นคำที่ควรควบคู่กันไป แต่ในกรณีนี้ขอแยกเพื่อความชัดเจนในเนื้อหา โดยในส่วนของบทบาทจะเน้นสิ่งที่ควร(ต้อง)จะ(แสดง)เป็น และในส่วนของหน้าที่จะเน้นสิ่งที่ควร(ต้อง) กระทำหรือดำเนินการ

บทบาทวิทยาการกระบวนการ สอดคล้องกับคุณลักษณะในตารางข้างต้น ได้แก่

1. เป็นผู้จัดการกระบวนการให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นผู้ให้ความรู้และเป็นผู้รับความรู้
2. เป็นโค้ช คอยชี้แนะ ตั้งคำถาม สะท้อนความคิด
3. เป็นกลาง ไม่อคติ เป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อแรงกดดันของอำนาจใด
4. เป็นกระจกสะท้อนให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ ได้เห็นและยอมรับตัวตน ศักยภาพของตนเองและผู้อื่น และเห็นหนทางที่จะพัฒนาได้
5. เป็นผู้รับผิดชอบดูแลทิศทางของกระบวนการ พร้อมจะปรับให้เข้ากับบรรยากาศ/สถานการณ์แต่ละช่วง
6. เป็นผู้ให้กำลังใจในการเปลี่ยนแปลง
7. เป็นผู้สนับสนุนการมีส่วนร่วมทางความคิด จัดการกับความคิดที่หลากหลายอย่างสร้างสรรค์

8. เป็นผู้นำในการยกระดับความคิดของผู้เข้าร่วมกระบวนการให้ขึ้นไปสู่ขั้นที่สูงขึ้น

หน้าที่ของวิทยากรกระบวนการ

1. ทำความเข้าใจเป้าหมายและจุดประสงค์ของการประชุม
2. เตรียมประเด็นหลัก ตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ เพื่อมอบหมายให้กลุ่มระดมสมอง กำหนดกิจกรรมและกระบวนการที่สอดคล้องต่อเนื่องตามลำดับ
3. ประสานงานกับผู้จัดประชุมเพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญสำหรับผู้เข้าร่วมประชุมใช้

ประกอบการประชุม โดยส่งให้ผู้เข้าประชุมล่วงหน้าหรือจัดนิทรรศการในวันประชุม หรือนำมาจุดประกายในช่วงเปิดประชุม (ทั้งนี้พิจารณาเกี่ยวกับจุดประสงค์การประชุมและศักยภาพของกลุ่มผู้เข้าประชุมด้วย) หรืออาจเป็นข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ผู้จัดการประชุมต้องการนำเสนอ
4. ประสานงานกับผู้จัดการประชุมในการกำหนดให้ผู้เข้าประชุมต้องสามารถอยู่ร่วมกระบวนการได้ตลอด รวมทั้งวิทยากรกระบวนการควรทราบข้อมูลพื้นฐานของชุมชน/บุคคลเพื่อปรับกระบวนการ/วิธีนำเสนอ
5. ประสานงานกับผู้จัดการประชุม เรื่อง ลักษณะที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมใน การเรียนรู้และการทำกิจกรรม เช่น มีบรรยากาศเป็นส่วนตัว ห้องประชุมไม่คับแคบเกินไป มีกระดาน/ผนังที่ใช้ติดแผ่นพลิก
6. ประสานงานกับผู้จัดเรื่อง วัสดุอุปกรณ์ เครื่องเขียนที่จำเป็น
7. เตรียมงานและนัดหมายทีมวิทยากรประชุมเพื่อทบทวนบทบาทหน้าที่ เป้าหมายและจุดประสงค์ ลำดับการเรียนรู้ รวมทั้งการเตรียมการล่วงหน้า เช่น ไปงาน เกม
8. หน้าที่สำคัญ คือ กระตุ้นให้สมาชิกทุกคนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน สะท้อน/ทบทวน/เชื่อมโยงสรุปประเด็นให้ตรงกับความหมายที่แท้จริงของสมาชิกในกลุ่ม ใช้ศิลปะในการจัดการอภิปรายที่ยืดเยื้อเกินความจำเป็น/นอกประเด็น /อาจกระทบต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งในทางเสียหาย
9. สร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง มีความสนุกสนานในการแสดงความคิดเห็น กระตุ้นให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกที่เข้าประชุม
10. สร้างความชัดเจนในข้อความของสมาชิกบางคนที่เขียนหรือพูดแล้วไม่สื่อความหมายตามประเด็น ต้องซักถาม ให้เขียนหรืออธิบายเพิ่มเติม

11. ต้องสามารถยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนกำหนดเวลาและกระบวนการได้ตามความจำเป็น ซึ่งจะทำให้กระบวนการราบรื่น ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่
12. ไม่มีหน้าที่บอกหรือสอนว่า ชุมชนมีปัญหาอะไร จะแก้ไขอย่างไร อนาคตควรเป็นอย่างไร แต่มีหน้าที่ในการกระตุ้น อธิบาย แม้กระทั่งการยกตัวอย่างเพื่อให้สมาชิกมองเห็นภาพหรือได้ข้อมูลประกอบการทำกิจกรรมได้ และยังมีหน้าที่ช่วยสรุปใจความ กรณีสมาชิกกลุ่มมีปัญหาที่บอกได้แต่สรุปเป็นใจความที่เหมาะสมไม่ได้
13. ต้องคำนึงเสมอว่า กระบวนการประชุมปฏิบัติการ/การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการลงมือกระทำเพื่ออนาคตที่ดีกว่า การมีกิจกรรมลงมือทำต่อเนื่องจากการประชุมต่างหากที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างแท้จริง
14. ประสานงานให้สมาชิกกลุ่มสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ทักษะ ทรัพยากรที่จำเป็น เพื่อให้กลุ่มสามารถวิเคราะห์ ตัดสินใจและปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

คุณสมบัติ(ที่พึงมี) ของวิทยากรกระบวนการ

1. มีจิตใจรักผู้อื่น มีความสุขกับการเห็นการยกระดับทางความคิด จิตวิญญาณ และมีความเชื่อมั่นในพลังระหว่างมนุษย์ เชื่อในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมเสมอภาค โดยเฉพาะการเชื่อมั่นในพลังของชุมชน พลังแห่งวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน
2. เป็นคนที่พยายามเปลี่ยนแปลง ฝึกฝน พัฒนาตนเองและบุคคลในทีมให้เป็นผู้รอบรู้ มีโลกทัศน์ที่ถูกต้อง (Personal Mastery)
3. ให้ความสนใจใส่ใจกับกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของทีม (Team Learning)
4. มีจิตใจประชาธิปไตย ใจกว้าง เปิดรับความคิดเห็น ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม และยอมรับความแตกต่างหลากหลาย ไม่เป็นเผด็จการหรือครอบงำกลุ่ม
5. มีวิธีคิดแบบองค์รวม เชื่อมโยงเป็นระบบ
6. มีความพร้อมที่จะเรียนรู้จากผู้อื่นตลอดเวลา รวมทั้งพร้อมจะเรียนรู้จากผู้เข้าร่วมกระบวนการ
7. มีความคิดสร้างสรรค์ ไม่ติดกรอบ พร้อมที่จะขยาย ปรับ หรือเปลี่ยนแบบแผนทางความคิด กล้าจินตนาการ
8. สามารถใช้สมองซีกซ้าย-ขวาอย่างเชื่อมโยงทั้งศาสตร์และศิลปะ

9. มีประสาทสัมผัสที่ดี นอกเหนือจาก ตาหูฟังยังต้องมีความรู้ความเห็นที่แจ่มชัด เป็นนักสังเกตการณ์ มีความละเอียดอ่อนสามารถรับรู้อารมณ์ความรู้สึกของคนได้ง่าย (แต่ต้องไม่เป็นคนอ่อนไหวง่ายตามอารมณ์)
10. มีอารมณ์ที่ดี สมานิติ ใจเย็น ไม่ตื่นตระหนกง่าย ไม่ฉุนเฉียว ไม่เอาแต่ใจตนเอง มีความฉลาดทางอารมณ์ (EQ)
11. มีความสนุก ตื่นเต้น ตื่นตัวตลอดเวลากับการมีปฏิสัมพันธ์ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
12. ให้ความสำคัญกับกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยเฉพาะ การสื่อสารแบบสองทาง
13. กล้าตัดสินใจและมีความรับผิดชอบสูง

แม้ว่าคุณสมบัติที่พึงมีของวิทยากรกระบวนการจะมีมากมายตามที่กล่าวมา แต่ก็ไม่ง่ายที่จะมีคนที่มีคุณสมบัติครบทุกประการ แต่ก็ไม่ใช่เรื่องที่จะไปเสียกำลังใจ ท้อถอยว่าตนเองไม่เหมาะกับบทบาทวิทยากรกระบวนการ เพราะคุณสมบัติแทบทุกข้อสามารถสร้าง เรียนรู้ ฝึกฝน เพิ่มเติมมาได้ และสามารถสร้างคุณลักษณะที่เหมาะสมกับแต่ละคนได้ ขอเพียงมีคุณสมบัติตามข้อ 1 ได้ ก็จะสามารถทำบทบาทวิทยากรได้ในที่สุด

คำว่า วิทยากรกระบวนการ (Facilitator) มักจะทำให้ผู้คนคิดถึงภาพการดำเนินบทบาทในห้อง/ลาน/เวทีการประชุม หรือจัดการกระบวนการกลุ่ม แต่ยังมีนักพัฒนา นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งมองว่า บทบาทของวิทยากรกระบวนการในการพัฒนา น่าจะมีมากกว่านั้น หรืออาจเรียกว่า ก้าวหน้าไปอีก คือ เป็นผู้ประสาน กระตุ้น ระดมพลัง/ทุน เป็นแกนนำในการผลักดันให้เกิดความเคลื่อนไหวของกลุ่ม/ชุมชน ไปสู่ทิศทางหรือเป้าหมายร่วมของชุมชน รวมทั้งน่าจะเป็นผู้สร้าง/ผู้จัดเวที ให้เกิดความรู้ แนวทาง วิธีการหรือ แนวคิดใหม่ ๆ อยู่เสมอ

เทคนิคพื้นฐานในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เทคนิคพื้นฐานในที่นี้นอกจากเป็นเทคนิคในการจัดกระบวนการเรียนรู้แล้ว ยังหมายถึงการจัดกระบวนการเรียนรู้นอกห้องประชุม (ทุกคนเป็นครู ทุกที่เป็นห้องเรียน) และสามารถใช้ในการกระบวนการพัฒนาที่ใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมทั่วไปได้ด้วย มิได้จำกัดเฉพาะเรื่องกระบวนการเรียนรู้เท่านั้น

การออกแบบกลุ่ม

การมีส่วนร่วมสูงสุด เกิดจากการออกแบบกลุ่มที่เหมาะสม ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการกลุ่มแต่ละประเภทมีข้อดีและข้อจำกัดแตกต่างกันมาก บางประเภทเอื้อให้สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์ได้มากแต่อาจขาดความหลากหลายของแนวคิด จึงเหมาะสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากประสบการณ์ โดยยังไม่ต้องการข้อสรุปที่สมบูรณ์ ข้อสรุปที่สมบูรณ์อาจได้มาจากการนำเสนอแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่ม

การออกแบบงาน (Task design)

แม้การออกแบบกลุ่มที่หลากหลายจะช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมได้มาก แต่ไม่ได้หมายความว่า การมีส่วนร่วมนั้นได้เกิดผลงานอย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่เสียเวลา หัวใจสำคัญของการบรรลุงานสูงสุดจึงอยู่ที่การกำหนดงานให้กับกลุ่ม ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญของการกำหนดงาน 3 ประการ คือ

(1) กำหนดกิจกรรมที่ชัดเจนว่าจะให้สมาชิกแบ่งกลุ่มอย่างไร? เพื่อทำอะไรใช้เวลาอย่างน้อยแค่ไหน เมื่อบรรลุงานแล้วจะให้ทำอะไรต่อ (เช่น เตรียมเสนอหน้าชั้นในเวลาที่กำหนดให้)

(2) กำหนดบทบาทของกลุ่มหรือสมาชิกที่ชัดเจน โดยปกติการกำหนดบทบาทในกลุ่มย่อยควรให้แต่ละกลุ่มมีบทบาทที่แตกต่างกัน เมื่อมารวมเสนอในกลุ่มใหญ่จึงจะเกิดการขยายเครือข่ายการเรียนรู้โดยไม่น่าเบื่อ การกำหนดบทบาทยังรวมถึงสมาชิกในกลุ่มด้วย เช่น บทบาทของการนำกลุ่ม การรวบรวมความเห็นการนำเสนอ เป็นต้น

(3) ควรมีโครงสร้างของงานที่ชัดเจน ซึ่งบอกรายละเอียดของกิจกรรมและบทบาทโดยทำเป็นข้อกำหนดงานที่วิทยากรแจ้งแก่สมาชิกหรือทำเป็นใบงานมอบให้กับกลุ่ม ซึ่งประการหลังจะเหมาะกับการทำกลุ่มย่อยที่ต้องการทำงานให้ได้ผลงานที่เป็นข้อสรุปของกลุ่ม โดยจัดทำเป็น

- ใบงาน เป็นข้อกำหนดผลงาน หรือใบมอบหมายงานให้กลุ่มเล็ก หรือกลุ่มย่อยระดมสมองที่มีรายละเอียดมาก และต้องการผลงานที่เป็นข้อสรุปของกลุ่มที่มีความลึกซึ้งมาก มักใช้ในกิจกรรมสะท้อนความคิดและอภิปราย และกิจกรรมประยุกต์แนวคิด

- ใบชี้แจง เป็นงานที่มีรายละเอียดไม่มากนักในกลุ่มใหญ่ ก่อนทำกิจกรรมกลุ่มวิทยากร อาจเขียนใส่กระดาษหรือแผ่นใส ให้สมาชิกอ่านพร้อมกันในชั้นหรือในกลุ่มใหญ่ มักใช้ใน กิจกรรมด้านประสบการณ์หรือประยุกต์แนวคิด

เทคนิคการตั้งคำถาม

ลักษณะของคำถามที่จะก่อให้เกิดการอภิปรายกลุ่มนั้นจะต้องเป็นคำถามที่กระตุ้น ยั่วความคิดท้าทายความคิด และควรเป็นคำถามปลายเปิดมากกว่าคำถามปิด เพื่อประสิทธิภาพในการใช้คำถามวิทยาการควรมีกรอบหรือโครงสร้างของชุดคำถาม ดังนี้

โครงสร้างชุดคำถาม

ปัญหา $\Leftrightarrow$ สภาพเหตุการณ์ $\Leftrightarrow$ แนวทางปฏิบัติ (อดีต, ปัจจุบัน, อนาคต)

โดยมีชุดคำถาม ดังนี้ คือ 1. ใคร 2. อะไร 3. ที่ไหน 4. เมื่อไหร่ 5. อย่างไร 6. ทำไม 7. เพื่อใคร 8. ใครได้ประโยชน์ 9. ใครตัดสินใจ 10. กลุ่มควรมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมหรือพึ่งตนเองอย่างไร

การกำหนดบทบาทของผู้ร่วมเรียนรู้

1. ช่วยกันค้นหาข้อมูล ให้ข้อมูล/ประสบการณ์/ความคิด
2. ร่วมกันวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล ประสบการณ์ความคิดรวบยอด สรุป
3. ทำงานภายในกลุ่มให้เป็นไปตามเวลาที่กำหนดให้
4. ค้นหาความคิดเห็นร่วม (Common ground) ของกลุ่ม
5. ช่วยกันกำหนดกิจกรรมที่จะนำ “ความคิดเห็นร่วม” ไปสู่การปฏิบัติ

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงาน

เนื่องด้วย โครงการการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนชานาในพื้นที่ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ดำเนินการจนแล้วเสร็จระยะที่ 1 เท่านั้น ไม่ได้มีการดำเนินต่อในระยะที่ 2 เนื่องจากติดขัดเรื่องการประสานงานในพื้นที่ จึงขอสรุปขั้นตอนการดำเนินงานในระยะที่ 1 ดังต่อไปนี้

วิธีการดำเนินงาน

1. ประชุมทีมวิจัยเพื่อทบทวนแผนการทำงาน วางแผนงานและแบ่งบทบาทหน้าที่ต่อการทำงานร่วมกันทุกเดือน
2. กิจกรรมสร้างความสัมพันธ์รายโรงเรียนทั้ง 6 โรงเรียน
3. เวทีชี้แจงโครงการ
4. การออกแบบการเก็บข้อมูล
5. ลงพื้นที่เก็บข้อมูล
 - a. ทีมวิจัย
 - b. รายโรงเรียน
 - c. หน่วยงาน/องค์กร
6. นำข้อมูลที่ได้อภิปรายผลร่วมกันภายในทีมวิจัย เพื่อหารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ของชานาวัดดาว
7. การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยสู่การทดลองทำ
8. ขั้นตอนทดลองของทีมวิจัย ต่อการนำรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ออกแบบร่วมกันมาทดลองใช้ในกิจกรรมโรงเรียนชานา หมู่ที่ 10 (เป็นหมู่บ้านนำร่อง)
9. ถอดบทเรียนการทำงาน สู่การออกแบบและวางแผนกิจกรรมครั้งต่อไป
10. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการทำงาน เพื่อการนำเสนอข้อมูลแก่ชุมชน
11. เวทีคืนข้อมูลให้แก่กลุ่มเกษตรกร องค์กร หน่วยงาน ตลอดจนเครือข่ายการทำงานเกษตรลดต้นทุนในตำบลวัดดาว
12. เวทีสรุปถอดบทเรียนทีมวิจัยจากการทำงานโครงการ
13. การจัดทำรายงานวิจัยเพื่อนำเสนอ สกว.

ประเด็นการศึกษาวิจัย

- การก่อเกิดโรงเรียนชานาทั้ง 6 โรงเรียน
 - a. แรงบันดาลใจ/ความภาคภูมิใจ ในการก่อตั้งโรงเรียนชานา
 - b. ข้อมูลความคิด ความเชื่อ ผลที่เกิดจากการเข้าร่วมเรียนรู้ในโรงเรียนชานา
 - c. ข้อมูลรายรับ รายจ่ายต่อการทำนาแบบลดต้นทุน
 - d. ความรู้ ประสบการณ์ในการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนชานา
 - e. วิถีปฏิบัติต่อการเรียนรู้ของกลุ่มนักเรียนโรงเรียนชานา

- รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของแต่ละโรงเรียน
 - a. ศึกษาแนวคิด วิธีการในการเข้ามาหนุนเสริมกระบวนการจัดตั้งโรงเรียนชาวนาใน ต.วัดดาว
 - b. กระบวนการทำงาน รูปแบบการสนับสนุนการทำงานของแต่ละองค์กร/หน่วยงาน ที่เข้ามาจัดตั้ง
 - c. ปัจจัย/เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของแต่ละองค์กรที่เข้ามาสนับสนุน
 - d. องค์ความรู้ที่เกิดขึ้น ผลจากการเรียนรู้ของแต่ละโรงเรียน (out put)
- ความคิด - ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมในชุมชน ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ในกลุ่มงานโรงเรียนชาวนา
- รูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมของโรงเรียนชาวนา มีกี่แบบ แบบไหนบ้าง

มีกิจกรรมดำเนินการ ดังนี้

1. เวทีประชุมประจำเดือนของทีมวิจัย

วัตถุประสงค์

- เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันกับทีม
- เพื่อร่วมวางแผนการทำงานของทีมวิจัย
- กำหนดบทบาทในการทำงานให้แก่ทีมวิจัย
- เพื่อทบทวนการทำงาน

วิธีการ

- ⇒ ใช้วงพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อร่วมวางแผนการทำงาน และเพื่อสรุปข้อมูลจากการพูดคุยแต่ละครั้ง ตลอดจนการวางแผนการทำงานในครั้งต่อไปของทีม

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ได้แผนการทำงานของทีม
- รับทราบบทเรียน ความรู้จากการปฏิบัติงานของทีม
- มีทักษะในการทำงานมากขึ้น
- มีความรู้ ความเข้าใจและความชัดเจนต่อบทบาทหน้าที่ในการทำงานร่วมกัน

ผลการดำเนินงาน

- การประชุมทีมของนักวิจัยโรงเรียนชาวนาวัดดาวใช้วิธีการแบบวิถีชาวบ้าน คือ พูดคุย นัดหมาย และวางแผนการทำงานร่วมกัน โดยใช้สถานที่บ้านนายชุม หงส์โต เป็นสถานที่พูดคุยร่วมกันทุกครั้ง เว้นเสียแต่บางครั้งอาจใช้สถานที่ประชุมที่องค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาวหรือบ้านนายสนั่น เวียงคำบ้าง เพื่อเป็นการเรียนรู้แบบหมุนเวียนเปลี่ยนไปทุกเดือน
- ทีมวิจัยใช้การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเป็นหลัก โดยในแต่ละครั้งที่ดำเนินการประชุม ผลที่ออกมาจากการพูดคุยร่วมกัน คือ การออกแบบและวางแผนการทำงานตามเป้าหมายของโครงการฯ นอกจากนี้จะมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนเพื่อการทำงานร่วมกันแบบเป็นทีม เพื่อให้การจัดการโครงการฯ บรรลุผลตามที่วางเป้าหมายไว้ โดยสรุปเป็นผลการดำเนินงานร่วมกัน ดังนี้ (1) การ

วิเคราะห์พื้นที่ กลุ่มเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจกับบริบทแต่พื้นที่สู่การเชิญชวนเข้าร่วมเวทีรับฟังแนวทางการดำเนินโครงการฯ ร่วมกัน
(2) จัดเวทีชี้แจงโครงการฯ โดยมีทีมจากองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาวร่วมเป็นทีมสนับสนุนในการสร้างความเข้าใจร่วมกับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย
(3) ลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูล เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์และออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มนักเรียนโรงเรียนชานาในตำบล
(4) ทดลองดำเนินการกับหมู่ที่ 10 เพื่อวิเคราะห์ความเหมาะสมของการจัดกิจกรรมเรียนรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มโรงเรียนชานาในตำบล
(5) ถอดบทเรียน / สรุปบทเรียนจากการดำเนินงานของทีมวิจัยร่วมกัน เพื่อเป็นข้อมูลที่สามารถนำไปปรับใช้ในพื้นที่ได้ต่อไป

- โดยประเด็นต่างๆเหล่านี้ที่ทีมวิจัยร่วมสรุปผล ถือเป็นข้อตกลงในการทำงานร่วมกันของทีมวิจัย เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาออกแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มโรงเรียนชานาในตำบลอย่างจริงจังได้ดียิ่งขึ้น

2. กิจกรรมสร้างความสัมพันธ์รายโรงเรียนทั้ง 6 โรงเรียน

วัตถุประสงค์

- เพื่อเป็นการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ของกลุ่มนักเรียนโรงเรียนชานาให้กลับมามีความสัมพันธ์ต่อกันมากขึ้น
- เพื่อสร้างความเข้าใจต่อการทำงานของทีมวิจัยเบื้องต้น
- เพื่อรับทราบสถานการณ์ปัญหาของโรงเรียนชานาในแต่ละหมู่ เพื่อนำมาสู่การวางแผนการทำงานของทีมวิจัยต่อไป

วิธีการ

⇒ จัดวงคุยวงย่อยรายโรงเรียนชานา(ม.1,2,5,7,9 และม.10)

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- เกิดระบบความสัมพันธ์ใหม่ต่อกันในกลุ่มนักเรียนโรงเรียนชานา (ระหว่างทีมวิจัย + ทีมวิจัยกันเอง และ ทีมวิจัย + กลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 ร.ร.)
- รับรู้ เข้าใจต่อสถานการณ์โรงเรียนชานาในแต่ละหมู่
- กลุ่มเป้าหมายมีความเข้าใจต่อกระบวนการทำงานของทีมวิจัย

ผลการดำเนินงาน

- การลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลในแต่ละหมู่บ้านเป้าหมายทางทีมวิจัยถือว่ามีความสำคัญกับการทำงานมากที่สุด เนื่องจากหากต้องการความสำเร็จในการทำงาน จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องรู้เขารู้เราในการทำงานให้มากที่สุด โดยทีมวิจัยได้แบ่งทีมลงพื้นที่พูดคุยทำความเข้าใจกับกลุ่มเกษตรกรในตำบล โดยจัดการเวลาในช่วงลงพื้นที่ที่เป็นช่วงว่างจากการทำนา โดยเยี่ยมรายบ้าน นัดพูดคุยศาลาประชาคมบ้างเพื่อทำความเข้าใจกับเพื่อนกลุ่มเกษตรกรต่อความสำคัญในการเข้าร่วมเรียนรู้เพื่อสรุปรูปแบบที่เหมาะสมกับกลุ่มเกษตรกรในตำบล หากจะพัฒนางานโรงเรียนชานาให้เป็นที่ยอมรับที่เกิดจากการจัดการกันเองของกลุ่มเกษตรกรในตำบล

- การจัดวางชุดคุยโดยเยี่ยมรายบ้านจะช่วยให้ทีมวิจัยได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์มากกว่าการจัดวางชุดคุยที่ศาลาประชาคม เนื่องจากวงเล็กความรู้และประสบการณ์จะถูกถ่ายทอดออกมามากกว่าการจัดเวทีพูดคุยในวงใหญ่
- โดยข้อมูลที่สำคัญจากการลงพื้นที่ คือ กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่เองยังคงมีความต้องการที่จะลดต้นทุนในการผลิตมากที่สุด แต่บางครั้งหากให้ปรับมาเป็นอินทรีย์หรือชีวภาพตนเองก็ยังไม่กล้าที่จะเสี่ยงมากนัก
- ข้อเท็จจริงในเรื่องต้นทุนการผลิต ความแตกต่างด้านสุขภาพ ระหว่างกลุ่มเกษตรกรลดต้นทุนกับกลุ่มผู้ใช้สารเคมี โดยผู้ที่ยังไม่ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตค่าใช้จ่ายในการผลิตยังคงสูง บางครั้งก็ขาดทุนเนื่องจากเกิดปัญหาแมลงศัตรูพืชหรือผลกระทบจากสถานการณ์น้ำท่วมในทุกๆปี
- กลุ่มเกษตรกรในแต่ละหมู่มีความสนใจและพร้อมเข้าร่วมในเวทีชี้แจงโครงการฯ เพื่อร่วมเรียนรู้ตามวิธีการทำงานของโครงการฯ

3. เวทีชี้แจงโครงการ

วัตถุประสงค์

- เพื่อชี้แจงการดำเนินงานของทีมวิจัยต่อโครงการ
- เพื่อสร้างความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมาย หน่วยงาน/องค์กรที่มีส่วนร่วมในการทำงานของโรงเรียนชาวนา
- เพื่อสร้างแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย หน่วยงาน/องค์กรที่มีส่วนร่วมในการทำงานของโรงเรียนชาวนา

วิธีการ

⇒ จัดเวทีใหญ่ประชุมร่วมกัน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ทีมวิจัยได้ฝึกฝนและใช้ทักษะในการทำงาน เช่น การชวนคุย การนำเสนอ เป็นต้น
- กลุ่มเป้าหมายและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำงานมีความเข้าใจต่อการดำเนินงานของทีมวิจัยได้มากขึ้น
- ได้นำเสนองานและแผนการทำงานที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นต่อ สกว.
- เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เติบโตต่อแนวทางในการทำงานของทีมวิจัยอย่างมีส่วนร่วม

ผลการดำเนินงาน

- หน่วยงาน องค์กรที่เข้าร่วมในเวทีให้ความสนใจและสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของทีมวิจัยโรงเรียนชาวนา โดย อบต.วัดดาว นำโดยนายประทีพ รัชมี (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว) เสนอให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ เนื่องจาก อาชีพทำนา ถือเป็นอาชีพภูมิปัญญาของคนตำบลวัดดาว ควรส่งเสริมให้มีการเรียนรู้

ร่วมกัน นอกจากนี้ ช่วยสร้างการมีส่วนร่วมได้เกือบทุกครัวเรือนเพราะ 80% ในตำบลวัดดาวล้วนมีอาชีพทำนาแทบทุกหลังคาเรือน

- กศน. ยินดีสนับสนุนกิจกรรมที่ต้องการความรู้เชิงวิชาการในการจัดการนา การเพาะปลูก การทำนาลดต้นทุน ตลอดจนความรู้ที่จำเป็นในการประกอบอาชีพการทำนาแก่ทีมวิจัยตามหลักสูตรการเรียนรู้ที่ทีมวิจัยได้คิด และอยากทดลองทำตามแผนการจัดการของทีมตนเองได้
- กลุ่มเกษตรกร นักเรียนโรงเรียนชาวนาที่เข้าร่วมเวทีบางกลุ่มที่เป็นกลุ่มนักเรียนเกษตรกรโรงเรียนชาวนาต่างให้ความสนใจ แต่กลุ่มใหม่ๆที่ยังไม่เคยผ่านการเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนายังมีท่าทีลังเลในการทดลองเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ เนื่องจากอาจยังไม่มั่นใจเท่าใดนักและกลัวว่าเป็นการเสียเวลามากกว่า
- สรุปจากเวที การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน คือ การลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ครัวเรือนเกษตรกร เพื่อนำข้อมูลที่ได้รับมาออกแบบวิธีการจัดการเรียนการสอนให้แก่กลุ่มนักเรียนชาวนาได้ต่อไป

4.การออกแบบการเก็บข้อมูล

วัตถุประสงค์

- เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาดูงานมาออกแบบวิธีการ รูปแบบการทำงานในการเก็บข้อมูลของทีมวิจัยอย่างเหมาะสมกับพื้นที่
- กำหนดบทบาทหน้าที่ในการทำงานร่วมกันของทีมวิจัย
- เพื่อสร้างวิธีการทำงานอย่างมีส่วนร่วมและมีความเข้าใจร่วมกันต่อการทำงาน
- ร่วมในการทำงานของโรงเรียนชาวนา

วิธีการ

- ⇒ ใช้เวทีประชุมประจำเดือนของทีมวิจัยต่อการออกแบบและวางแผนการทำงานร่วมกัน โดยแทรกอยู่ในวาระการประชุมทุกครั้ง

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ได้แบบแผนในการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในการทำงานร่วมกันของทีมวิจัย
- ทราบบทบาทหน้าที่ในการทำงานของแต่ละคนอย่างชัดเจน เข้าใจตรงกัน
- เกิดกระบวนการทำงานเป็นทีม จากการทำงานอย่างมีส่วนร่วม
- มีทักษะในการคิดออกแบบ วิธีการทำงานในรูปแบบที่หลากหลายและมีความเหมาะสมกับพื้นที่มากที่สุด

ผลการดำเนินงาน

- จากการดำเนินงานของทีมวิจัยวัดดาว ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันอาจดูไม่เหมือนนักวิจัยมืออาชีพ แต่ก็มาจากความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงานร่วมกันและด้วยเพราะเป็นการทำงานที่เกิดจากการทำงานของตัวเองกันเองจริงๆ ทั้งเรื่องการร่วมคิด ร่วมทำงานของกลุ่มทีมวิจัยทำให้กระบวนการทำงานอาจติดขัดไป

บ้าง จากการทำงานร่วมกันมาระยะหนึ่งทำให้หาข้อสรุปในการจัดการออกแบบการเรียนรู้ร่วมกันมีส่วนสำคัญในการจัดการร่วมกัน ดังนี้

๑. ก้าวแรก หาข้อตกลงร่วมกันให้ได้ก่อน : โดยการสร้างวินัยต่อการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการหาข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกันก่อน เพื่อเป็นการฝึกฝนวินัยของตนเองต่อความภาคภูมิใจในอาชีพที่ตนเองทำ ผู้การเป็นชาวนามืออาชีพสามารถเข้าใจเป้าหมาย วิธีการทำงานร่วมกันที่มีความเหมาะสมในการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชาวนาวัดดาวจริงๆ โดยการจัดเวทีพูดคุยเพื่อร่วมเรียนรู้สถานการณ์เกี่ยวกับการทำนาในทุกเดือน
๒. ก้าวที่สอง คือการฝึกฝน ลงมือปฏิบัติ และทำความเข้าใจต่อบทบาทหน้าที่ของชาวนาไทยผู้การเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญและพร้อมถ่ายทอดความรู้ของกลุ่มไปสู่กลุ่มเกษตรกรอื่นๆในตำบลได้ เพื่อเป็นการขยายผลเชิงความรู้เรื่องการทำนาลดต้นทุนที่ใช้การจัดการความรู้ภายในกลุ่มกันเอง
๓. ก้าวที่สาม ทดลองขยายผลการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่หวังผลในตำบล เช่น ฐานกลุ่มเกษตรกรที่ยังไม่มีความสนใจต่อการทำนาลดต้นทุน การทำนาแบบปลอดสารเคมีให้มาเข้าร่วมเรียนรู้ในกระบวนการโรงเรียนชาวนาดำบลวัดดาวที่ถูกจัดการความรู้ขึ้นเองจากชาวนาในตำบล โดยคัดจากคนที่ทำได้ประสบความสำเร็จ เป็นต้นแบบที่ดี สามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่กลุ่มเกษตรกรและผู้สนใจกลุ่มอื่นๆได้
๔. ก้าวที่สี่ การสรุปผลจากการทำงาน เพื่อหาข้อสรุปและแนวทางในการจัดการปรับปรุงการทำงาน การหาความรู้ เทคนิควิธีการใหม่ๆในการจัดการความรู้ร่วมกันของโรงเรียนชาวนาเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน

5. นักวิจัยลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล

โดยแบ่งการเก็บข้อมูลออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

- a. เฉพาะทีมวิจัย
- b. รายโรงเรียน
- c. หน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรม

ทีมนักวิจัยได้มีโอกาสเรียนรู้และฝึกฝนการทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้นและเห็นข้อเท็จจริงจากการลงพื้นที่ไปเก็บข้อมูล อย่างเช่น ปัญหาแมลงในแปลงนา, ค่าต้นทุนการผลิตที่สูง , ปัญหาสุขภาพที่ส่งผลจากการใช้สารเคมี, ชีวิตความเป็นอยู่ของแต่ละครัวเรือน เป็นต้น นอกจากนี้ การได้ฝึกการจัดการเก็บข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์และการบันทึกเป็นเครื่องมือช่วยจัดเก็บข้อมูลนั้น เป็นวิธีการทำงานที่ทีมวิจัยเลือกปฏิบัติ เนื่องจากไม่เกร็งกับข้อมูล เนื้อหา มีวิธีการพูดคุยแบบเป็นกันเอง เน้นคุยแบบเพื่อนบ้านหรือเพื่อนเยี่ยมเพื่อนนั่นเอง

กิจกรรมที่ดำเนินการช่วยให้ทีมวิจัยมีความสนิทสนมและสามารถพูดคุยปรึกษาหารือลงลึกได้มากขึ้น การออกสำรวจข้อมูลกับชาวบ้านก็ช่วยให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดี

การเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติเองจะช่วยให้มีความเข้าใจต่อกันและกันมากขึ้น ผลที่เกิดขึ้น ทีมวิจัยได้เห็นข้อเท็จจริง สภาพปัญหา วิธีการทำนาของแต่ละคนได้ พร้อมทั้งได้ใช้โอกาสในการลงพื้นที่สัมภาษณ์ แลกเปลี่ยนความรู้แก่เพื่อนเกษตรกรได้อีกด้วย

5.1 เวทีถอดบทเรียนทีมวิจัย

วัตถุประสงค์

- เก็บข้อมูลความคิด ความเชื่อ ผลที่เกิดจากการเข้าร่วมเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนา
- ข้อมูลรายรับ รายจ่ายต่อการทำนาแบบลดต้นทุน
- บทเรียน ประสบการณ์จากการทำงาน
- ค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ

วิธีการดำเนินงาน

- ใช้เวทีพูดคุย โดยใช้แนวคำถามเป็นโจทย์ร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อหาผลสรุปข้อเท็จจริงที่เกิดจากการทำนาในช่วงประสบการณ์ของแต่ละคน มาแบ่งปันเพื่อให้ข้อสรุปในการจัดการวิธีการทำนาที่เหมาะสมกับกลุ่มเกษตรกรผู้ทำนาในตำบลวัดดาวได้

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ได้ข้อมูลความคิด ความเชื่อ ผลที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนาของทีมวิจัยแต่ละท่าน
- ได้ข้อมูลรายรับ รายจ่ายต่อการทำนาแบบลดต้นทุน
- ได้ชุดความรู้ บทเรียน ประสบการณ์จากการทำงาน
- ได้ประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณีที่มีต่อข้าวของคนวัดดาว

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรม

ทีมนักวิจัยได้มีการสร้างวินัยต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน อันเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างการเรียนรู้ในกลุ่มชาวนาที่ไม่มีสิ้นสุดเพราะการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มชาวนาต้องเรียนรู้ปรับ เรียนรู้แก้ไขเพื่อช่วยให้การทำนาของชาวนาในตำบลวัดดาวเป็นฐานอาชีพที่มั่นคงสร้างอาชีพ สร้างรายได้และเป็นอาชีพที่ยังคงอยู่กับชุมชนไปชั่วลูกชั่วหลาน

ผลจากการถอดบทเรียนจากการทำงานร่วมกันในทุกเวที ทุกเดือนทำให้ได้ข้อสรุปจากการทำงานร่วมกัน ดังนี้

5.2 เวทีถอดบทเรียนรายโรงเรียน (ทั้ง 6 โรงเรียน)

วัตถุประสงค์

- การก่อเกิดของโรงเรียนชานา
- รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของแต่ละโรงเรียน
- บทเรียนจากการเรียนรู้ในแต่ละโรงเรียน

วิธีการดำเนินงาน

- จัดวงคุยวงย่อยรายโรงเรียนชานา(ม.1,2,5,7,9 และม.10)

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- เกิดระบบความสัมพันธ์ ในกลุ่มนักเรียนโรงเรียนชานามากขึ้น (ระหว่างทีมวิจัย + ทีมวิจัยกันเอง และ ทีมวิจัย + กลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 ร.ร.)
- ได้ข้อมูลการก่อเกิดโรงเรียนชานาในแต่ละหมู่
- รับรู้และเข้าใจต่อสถานการณ์โรงเรียนชานาในแต่ละหมู่
- ได้บทเรียน ประสพการณ์จากการดำเนินงานในโรงเรียนชานาแต่ละหมู่

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรม

การสานเครือข่ายการเรียนรู้ การรวมกลุ่มของชานาล้วนแต่ต้องมีการจัดการที่ดี การเรียนรู้ข้ามกลุ่ม ข้ามเนื้อหา ข้ามพื้นที่ เป็นสิ่งสำคัญของชานาเพราะโลกหมุนไปตลอดเวลา กระแสการเปลี่ยนแปลงภายนอกส่งผลกระทบต่อชานาไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกลไกการตลาด การค้าเสรี การตัดต่อพันธกรรม และสิทธิบัตรข้าว สิ่งที่เป็นความรู้และภูมิปัญญาของชานาถูกลิดรอน แทรกแซงด้วยกลไกของทุนและรัฐอย่างมาก การสานกันเป็นเครือข่ายทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านเทคนิค วิชาการ และการเข้าถึงแหล่งทุนระหว่างชานาด้วยกัน การสานเครือข่ายของชานาไร้ผ่านการหนุนเสริมขององค์กรต่างๆ เช่น มูลนิธิ, เครือข่าย, สมาคม ฯลฯ ทำให้เกิดมีพลังในการเรียนรู้ มีพลังปัญญาในการจัดการ และพลังอำนาจในการพิทักษ์สิทธิอันชอบธรรมของชานา กระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนในกลุ่มพี่เลี้ยงผู้หนุนเสริมและสถาบันวิชาการต่างๆ หนุนเสริมพลังของเกษตรกรได้ และที่สำคัญคือทำอย่างไรไม่ให้ชานาถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าหรือนายทุน

.3 เวทีถอดบทเรียนหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์

- เพื่อศึกษาแนวคิด วิธีการตลอดจนวัตถุประสงค์ในการเข้ามาหนุนเสริมกระบวนการจัดตั้งโรงเรียนชานาใน ต.วัดดาว
- ศึกษารูปแบบกระบวนการในการทำงานของแต่ละหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาสนับสนุนกระบวนการทำงานในโรงเรียนชานาแต่ละโรงเรียน
- ศึกษาบทเรียน ประสพการณ์ในการทำงานของแต่ละหน่วยงาน/องค์กรเพื่อนำหาวิธีการในการทำงานรูปแบบโรงเรียนชานาที่มีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ได้

วิธีการดำเนินงาน

- จัดเวทีพูดคุยร่วมกัน โดยมีการประสานงานนัดหมายหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง มาร่วมพูดคุยกับทีมวิจัย

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ทราบแนวคิด วิธีการทำงานตลอดจนเป้าหมายของหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องในการเข้ามาหนุนเสริมการทำงานของโรงเรียนชานาในต.วัดดาว
- ช่วยให้เห็นจุดแข็ง จุดอ่อนในการทำงานของหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาสนับสนุนงานโรงเรียนชานาเพื่อนำไปปรับใช้ให้มีความเหมาะสมกับการทำงานในโรงเรียนชานาได้
- เพื่อเอื้อในการเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กร/หน่วยงาน อันเป็นการส่งเสริมแนวทางการสนับสนุนงานในพื้นที่ให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น
- ช่วยให้เห็นแนวทางในการสร้างรูปแบบการทำงานที่มีความเหมาะสมกับนักเรียนชานาในตำบลได้

6. นำข้อมูลมาวิเคราะห์ผล - ถอดบทเรียนร่วมกัน

จากการเก็บข้อมูล

วัตถุประสงค์

- เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาจำแนก จัดหมวดหมู่เพื่อการจัดทำข้อมูลรายงาน
- เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้สู่การรวบรวม นำเสนอข้อมูลแก่ชุมชน
- เป็นการฝึกฝนทักษะการคิดวิเคราะห์ให้แก่ทีมวิจัย
- สร้างเสริมการทำงานเป็นทีม
- สามารถกำหนดรูปแบบการทำงานที่เหมาะสมแก่เกษตรกรตำบลวัดดาวได้

วิธีการดำเนินงาน

- ใช้เวทีประชุมประจำเดือนของทีมวิจัย

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ได้ข้อมูลจากการรวบรวมสรุปผลเพื่อนำไปสู่การนำเสนอคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน
- ได้ข้อมูลที่เพียงพอต่อการจัดทำรายงาน
- เห็นแนวทางในการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มเกษตรกรในตำบล

7. ร่วมออกแบบกระบวนการเรียนรู้

วัตถุประสงค์

- เป็นการนำข้อมูลจากการวิเคราะห์ผลร่วมกันสู่การออกแบบกระบวนการทำงาน,สร้างวิธีการทำงานร่วมกัน,การแบ่งบทบาทหน้าที่ของทีมวิจัย เป็นต้น เพื่อทดลองปฏิบัติการในงานโรงเรียนชานา
- เพื่อหารูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมให้แก่เกษตรกรในตำบล ภายใต้การเรียนรู้ในงานโรงเรียนชานา

วิธีการดำเนินงาน

- ใช้เวทีประชุมประจำเดือนของทีมวิจัย

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- เรียนรู้กระบวนการทำงานเป็นทีม
- มีทักษะในการทำงานมากขึ้น เช่น การคิด การนำเสนอ การออกแบบการเรียนรู้ การสรุปผล เป็นต้น
- มีความรู้ / บทเรียนและมีประสบการณ์เพิ่มมากขึ้นต่อการออกแบบการเรียนรู้ในกิจกรรมโรงเรียนชานา

8. เวทีสรุปบทเรียน

วัตถุประสงค์

- เพื่อให้ทีมวิจัยได้มีโอกาสฝึกฝนทักษะในการชวนคุยเพื่อถอดบทเรียนจากการทำงานร่วมกัน
- เพื่อร่วมประเมินสถานการณ์จากการทำงานที่ผ่านมา และนำข้อมูลที่ได้มาปรับเป็นแผนการทำงานต่อไป
- เพื่อเป็นการเก็บ รวบรวมข้อมูลจากการดำเนินงานสู่การจัดทำเป็นเอกสาร
- เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาจัดทำรายงานสรุปผลเสนอ สกว.

วิธีการดำเนินงาน

- ใช้วงพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อศึกษาและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลร่วมกัน และเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงข้อมูลให้มีความสมบูรณ์ด้านเนื้อหา ก่อนการนำเสนอคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ได้ข้อเท็จจริงจากการทำงานของทีมวิจัยสู่การวางแผนการทำงานในระยะต่อไปได้
- ได้ข้อมูล/เนื้อหาที่มีความสมบูรณ์มากขึ้น
- ได้ทักษะที่จำเป็นในการทำงานมากขึ้น อย่างเช่น การชวนคุย การจับประเด็น เป็นต้น
- ได้ฝึกฝนกระบวนการทำงานเป็นทีมของทีมวิจัยได้ดีมากขึ้น

บทที่ 4 ผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไปของตำบลวัดดาว

ตำบลวัดดาว อยู่ในเขตอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี แยกมาจากตำบลบ้านแหลม และตำบลบางปลาม้าบางส่วน มารวมเป็นเขตปกครองเดียวกัน โดยเอาชื่อวัดที่มีชุมชนหนาแน่น และผู้คนเคารพนับถือ เป็นชื่อตำบล

สภาพพื้นที่ของตำบลเป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำท่วมขังในฤดูฝนทุกปี มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 9,813 คน เป็นชาย 3,342 คน เป็นหญิง 6,471 คน อาชีพหลัก คือการทำนา อาชีพเสริม คือ รับจ้าง สภาพพื้นที่ตำบลวัดดาวโดยส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีน้ำขังในฤดูฝนเกือบทุกปีและมีคลองธรรมชาติอยู่หลายสาย

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลบางปลาม้า และตำบลมะขามล้ม
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลบางใหญ่
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลบ้านแหลม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลวัดโบสถ์

การปกครองในตำบลวัดดาว ได้ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลใน ปี พ.ศ.2539 ปัจจุบันมีนายประทีพ รัตมี เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล พื้นที่การปกครองมี 10 หมู่บ้านดังนี้

หมู่ที่ 1	บ้านสันดอน
หมู่ที่ 2	บ้านโพธิ์ตะควน
หมู่ที่ 3	บ้านดอนสะแก
หมู่ที่ 4	บ้านวัดดาว
หมู่ที่ 5	บ้านวัดดาว
หมู่ที่ 6	บ้านรางทองใต้
หมู่ที่ 7	บ้านคูบัว
หมู่ที่ 8	บ้านดอนตาจีนเหนือ
หมู่ที่ 9	บ้านดอนตาจีนใต้
หมู่ที่ 10	บ้านรางทองเหนือ

ประชากรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รองลงมา คือรับราชการ พนักงานของรัฐ รับจ้าง และค้าขายตามลำดับ อาชีพที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคือ การทำนา รายได้ส่วนใหญ่จึงมาจากการทำนาเป็นหลัก ซึ่งกลุ่มชาวนาส่วนหนึ่งในตำบลได้รวมตัวกัน พัฒนาและพัฒนาระบบการทำนาของชาวนาไทย โดยให้ความสำคัญกับการทำนาแบบปลอดสารเคมี และการร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีกับพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ “ข้าว” กลุ่มชาวนาที่ได้เข้าร่วมเรียนรู้ด้านการทำนากับมูลนิธิข้าวขวัญ ได้เกิดการพัฒนาวิถีคิดเพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติใหม่ๆ ในการทำนา และเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำนาไปสู่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเหมือนในอดีตได้มากขึ้น โดยลดการใช้สารเคมี การคัดพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เป็นต้น ภายใต้การดำเนินงานพัฒนาการเรียนรู้วิถีชีวิตชาวนาไทยในรูปแบบของ “โรงเรียนชาวนา”

ภาพรวมด้านสังคม

ชุมชนวัดดาวในอดีตกาล ชาวบ้านอยู่กันอย่างพอเพียง การทำมาหากินเป็นแบบยังชีพ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ข้าวปลาอาหารหาได้จากธรรมชาติก็มาแบ่งปัน แลกเปลี่ยนกัน ญาติพี่น้องต่างช่วยเหลือกันในการทำมาหากิน วัฏวายเป็นสิ่งจำเป็นในการทำนา การลงแขกทำนา ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา เช่น สู่ขวัญข้าว เก็บข้าวขึ้นยุ้ง การละเล่นเดินกำรำเคียวในช่วงเกี่ยวข้าว เป็นต้น

ปัจจุบันวิถีชีวิต และประเพณีดั้งเดิมของชุมชนค่อยๆ เสื่อมสลายไป จากการเข้ามาของระบบทุนนิยม ที่ประเทศไทยมีการเปิดการค้าเสรีกับประเทศต่างๆ พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในภาคกลางจึงเป็นอู่ข้าว อู่น้ำที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกข้าวเพื่อส่งออก เทคโนโลยีการผลิต เครื่องจักร เครื่องทุนแรง ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง สารเคมีถูกนำเข้ามาเร่งผลผลิต เกษตรกรจำเป็นต้องกู้เงินจากสถาบันการเงินทั้งในระบบ และนอกระบบซื้อเทคโนโลยีเหล่านี้ หนี้สินอกงามตามมาเป็นเงา

หลายชุมชนแตกสลาย วิถีชีวิตกลายมาเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำงาน เนื่องจากพื้นที่มีความเอื้ออำนวยต่อการทำการเกษตร การดำรงคงอยู่ของชาวบ้าน จึงค่อนข้างให้ความสำคัญกับปากท้องมากกว่าการทำงานแบบมีส่วนร่วม จะพบว่าการรวมกลุ่มทำงานเพื่อพัฒนาท้องถิ่นมักออกมาในรูปแบบการทำงานแบบไฟไหม้ฟาง เป็นการทำงานเฉพาะกลุ่มผู้นำและกลุ่มแกนนำ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

ชาวบ้านขาดการตื่นตัวต่อการลุกขึ้นมาสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อร่วมกันพัฒนาท้องถิ่น การมีอุปนิสัยในการดำรงคงอยู่อย่างเห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้ และการเป็นผู้รอคอยโอกาสมากกว่าการลุกขึ้นมาจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน การพึ่งพาและรอคอยการบริการแบบสำเร็จรูปจากผู้นำท้องถิ่นทำให้รูปแบบการบริหารงานในพื้นที่ภาคกลางเป็นแบบสั่งการมากกว่าการร่วมคิด ร่วมทำเพื่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนอย่างแท้จริง ชาวบ้านต่างคิดเองไม่ได้ รอคอยแต่ภาครัฐเข้ามาช่วยให้ความสนับสนุนโดยเน้นที่ “ตัวเงิน” มากกว่า “ความรู้”

1) มีหนี้สิน ยากจน คนแก่ เด็กถูกทอดทิ้ง พ่อแม่ไปทำงานโรงงาน

“ทำอยู่ ทำกินเพื่อปากท้อง” ปัจจัยด้านตัวเงินเพื่อการดำรงชีพของชนวัดดาวได้ถูกกลืนกลายสภาพเป็นรูปแบบของการทำงานโดยมุ่งฐานเงินเป็นสำคัญ ครอบครัวแต่ละครัวเรือนต่างต้องดิ้นรนมุ่งสร้างฐานะครอบครัวหรือเพื่อให้สามารถพอมีพอกินไปวันๆ คนหนุ่มคนสาวในท้องถิ่นต่างออกไปแสวงหาความรู้ แสวงหาอาชีพโดยการทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเองเกือบทุกครัวเรือน บางครอบครัวก็เป็น “พ่อคนแม่คน” ในขณะที่อายุน้อยไม่บรรลุนิติภาวะก็ต้องผลัดภาระการดูแลบุตรหลานให้ตกอยู่กับผู้สูงอายุอย่างเช่น ปู่ย่า ตายาย สภาพปัญหาครอบครัวในท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจึงเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ บุตรหลานในตำบลขาดการดูแลเอาใจใส่ที่ดี ทำให้ตำบลวัดดาวเริ่มมีปัญหาของแต่ละครัวเรือนในเรื่องของการดูแลและเลี้ยงดูบุตรหลานที่ดี ผู้เฒ่าผู้แก่ในตำบลถูกละเลยการดูแลเอาใจใส่จากบุตรหลานทำให้สภาพปัญหาครอบครัวในแต่ละครัวเรือนเริ่มมีช่องว่างระหว่างวัยในการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน

นอกจากปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้นแล้วนั้น ปัญหาหนี้สินยังเป็นปัญหาใหญ่หลวงที่จัดการแก้ไขได้ยาก เพราะเนื่องจากการรอคอยเป็น “ผู้รับ” จาก “ผู้ให้” อย่างหน่วยงานราชการ, ธกส. หรือแหล่งเงินกู้นอกระบบที่สร้างนิสัยให้แก่ชาวบ้านให้เป็นผู้รักความสบาย ขาดความกระตือรือร้นในการขวนขวายทำมาหากินเพราะต่างก็คิดว่า “ประเดี๋ยวภาครัฐก็จัดสรรเงินมาให้” “ถ้าไม่มีก็หาๆเอา” จะเห็นวิถีชีวิตแบบนี้ได้ตลอดในพื้นที่สังคมภาคกลาง ชาวบ้านตำบลวัดดาวต่างก็เป็นผู้รอคอยโอกาสเข้ามาหาตนเองมากกว่าการออกไปหาโอกาสเพื่อการพึ่งพาตนเอง กระบวนการส่งเสริมเพื่อให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในท้องถิ่นจึง

ค่อนข้างทำได้ยากเพราะถ้าหากตนเองไม่ได้รับผลประโยชน์จากการให้ความร่วมมือกันแล้ว ย่อมไม่มีชาวบ้านให้ความร่วมมือเลย

2) ด้านเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจของชาวตำบลวัดดาวจึงค่อนข้างอิงเกณฑ์ของธรรมชาติเป็นหลัก แต่พื้นที่วัดดาวค่อนข้างโชคดีในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องของดิน น้ำ และทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายอย่างเช่น กุ้ง ปลา ที่มีอยู่ตามธรรมชาติมากมาย แม้ว่าจะเกิดปัญหาภาวะน้ำท่วมซึ่งเกือบทุกปีแต่ประชาชนแถบอำเภอบางปลาม้าก็มักหารายได้เสริมจากปัญหาภาวะน้ำท่วมได้ทุกปีเช่นกัน แม้จะเป็นวิกฤติที่เกิดขึ้นแต่โดยสัญชาตญาณของมนุษย์ก็สามารถหาสิ่งเสริมทดแทนการสูญเสียรายได้อันเป็นการเพิ่มรายได้อีกทางหนึ่งให้แก่ชาวบ้าน

3) ด้านการศึกษา

การส่งเสริมการศึกษาในอดีตของตำบลวัดดาวเป็นไปตามกระทรวงศึกษากำหนด การพัฒนาการเรียนการสอนค่อนข้างด้อยโอกาสมากกว่าเด็กในเมือง ดังนั้น ผู้ปกครองส่วนใหญ่ที่พอจะมีฐานะเพียงพอที่จะส่งบุตรหลานให้ได้เล่าเรียนที่ดีๆ ต่างก็ส่งเด็กๆ ไปเรียนนอกเมืองกันหมด ทำให้ในพื้นที่มีเด็กเรียนอยู่ในพื้นที่ไม่มากนัก

การเรียนการสอนของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก็ทำหน้าที่แค่เพียงเป็นศูนย์รับเลี้ยงเด็กเท่านั้น การจัดการเรียนการสอนยังไม่ได้มีการบูรณาการการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ให้สมกับวัยให้แก่เด็กเล็กเท่าใดนัก อาจเป็นเพราะการมีงบประมาณในการอุดหนุนการเรียนการสอนที่จำกัดจากภาครัฐ แรงจูงใจในการทำงานของครูรับเลี้ยงเด็กมีไม่เพียงพอทำให้การศึกษาในตำบลค่อนข้างด้อยกว่าเด็กในตัวเอง อีกทั้งครูในตำบลได้รับการพัฒนาศักยภาพที่ไม่เพียงพอ ความรู้ความสามารถมีน้อยจึงส่งผลให้พัฒนาการเรียนรู้อย่างเด็กในตำบลค่อนข้างด้อยกว่าเด็กในเมืองอยู่มาก

4) ด้านสาธารณสุข / สุขภาพ

ชาวตำบลวัดดาวส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ดังนั้น ในแต่ละปีจะเห็นได้ว่าทางพื้นที่ค่อนข้างให้ความสำคัญกับการทำนา การปลูกข้าว เพื่อมายังชีพให้แก่ตนเองและครอบครัว การมีภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบอย่างมากไม่ว่าจะเป็น การทำมาหากิน การหาเงินเพื่อมาใช้หนี้สิน การเลี้ยงดูบุตรหลานให้ได้รับการศึกษา ฯลฯ และอีกมากมายหลายประการในแต่ละวิถีชีวิตครอบครัวต่างต้องดิ้นรนเพื่อให้พอมีพอกินในแต่ละปี

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพ การทำมาหากินของกลุ่มเกษตรกรที่ต้องทำงานหลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดินนั้น ทำให้ส่งผลกับสุขภาพของกลุ่มเกษตรกรอย่างมากเพราะการทำงานในพื้นที่ยังเป็นการทำนาแบบใช้สารเคมี ยิ่งปีใดสามารถเก็บเกี่ยวได้ถึง 3 ครั้ง ในปีนั้นกลุ่มเกษตรกรก็ค่อนข้างมีสุขภาพที่ย่ำแย่ลงอย่างเห็นได้ชัด จากการที่เคยมีเหตุการณ์ “การน็อคยา” จากการใช้สารเคมีในการทำนา บางรายถึงขั้นเสียชีวิตไปบ้างก็มี นอกจากนี้ยังส่งผลร้ายกับสุขภาพให้แก่ชาวบ้านอีกหลายอย่างไม่ว่าจะเป็น “โรคเบาหวาน” “โรคอัมพฤกษ์ - อัมพาต” “โรคความดันโลหิตสูง” หรือ “โรคไต” ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ในตำบลวัดดาวค่อนข้างเป็นกันมาก

การขาดความรู้ความเข้าใจและไม่มีแนวทางในการป้องกันที่ดีเพียงพอ ทำให้ชาวบ้านขาดความระมัดระวังกับภัยใกล้ตัว การละเลยที่จะดูแลเอาใจใส่กับสุขภาพของตนเอง การเร่งตนเองกับการทำมาหากินมากเกินไปทำให้ปัญหาด้านสุขภาพในตำบลยังจัดการได้ดีไม่พอ แม้ว่าจะมีสถานื่อนามัยในตำบลแต่ก็ยังไม่

สามารถให้ความรู้ได้อย่างทั่วถึงแก่คนในตำบล ทำให้ปัญหาสุขภาพในตำบลยังคงเป็นปัญหาใหญ่ที่รบกวนการแก้ไขจากผู้นำท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาช่วยหนุนเสริมอย่างมาก

5) ปัญหาน้ำท่วม

สภาพพื้นที่ในตำบลวัดดาวเป็นที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมขังเกือบทุกปี ดังนั้น ผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาจึงหนีไม่พ้นปัญหาการทำมาหากินเพราะอาชีพโดยส่วนใหญ่ของประชาชนในพื้นที่จะมีอาชีพทำนาเป็นหลัก หากปีใดน้ำท่วมหนักในปีนั้นชาวนาก็จะมีหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างท่วมท้นเป็นเงาตามตัว หากโชคดียปีใดน้ำท่วมไม่มากสามารถเก็บเกี่ยวได้เยอะปัญหาด้านหนี้สิน ด้านเศรษฐกิจในตำบลก็จะดูเหมือนกระดองต้องขึ้นอยู่ในเกณฑ์ที่ดี

ปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่เป็นปัญหาประจำปีของชาวตำบลวัดดาวไปเสียแล้ว การเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับปัญหาน้ำท่วมของชาวบ้านมักเป็นแนวทางที่ว่า “ทำให้ความเสียหายที่จะเกิดขึ้น..เกิดขึ้นให้น้อยที่สุด” การร่วมแรงร่วมใจในการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ต่างก็รอคอยผู้นำเป็นหลักเพื่อให้เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาให้ ชาวบ้านขาดการพึ่งพาตนเองต้องรอคอยหน่วยงานราชการมาให้ความช่วยเหลือทั้งๆที่เป็นปัญหาของตนเองที่ใกล้ตัวตนเองมากที่สุดในแต่ละปี ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการขาดการพึ่งพาตนเองที่ดีเพียงพอทำให้ผู้นำและหน่วยงานราชการค่อนข้างทำงานหนักในช่วงที่เกิดภัยน้ำท่วมเพราะชาวบ้านจะรอคอยเป็นผู้รับมากกว่าการเป็นผู้รุก

6) ด้านศาสนา วัฒนธรรม

เนื่องจากชาวบ้านตำบลวัดดาวต่างมีอาชีพหลักคือการทำนา ดังนั้น ความเชื่อและความศรัทธาของชาวบ้านจึงค่อนข้างนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นที่เคารพนับถือกันอยู่ทั่วไปไม่ว่าจะเป็นแม่พระธรณี พระแม่โพสพ พระแม่คงคา หรือแม่กระทั่ง “หลวงพ่อแสงสว่างฟ้า” พระคู่บุญบารมีของชาวตำบลวัดดาวที่มีอายุร่วมร้อยปี ชาวบ้านในตำบลวัดดาวยังคงสามารถอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของชาวไทยได้อย่างดี ไม่ว่าจะเป็นประเพณีชุมชน เทศกาลชุมชนชาวบ้านในพื้นที่ต่างก็ให้ความร่วมมือและสืบสานประเพณีที่ดั้งเดิมรุ่นต่อรุ่นสืบมา

แต่จุดที่เป็นปัญหาหลักก็คือ ช่องว่างระหว่างวัยระหว่าง “ผู้เฒ่าผู้แก่ในอดีต” กับ “คนหนุ่มคนสาวในปัจจุบัน” ต่างมีวิถีในการดำรงชีวิตที่แตกต่างกันอย่างมาก คนเฒ่าคนแก่ในตำบลยังคงมีการอนุรักษ์ประเพณีที่ดั้งเดิมในอดีตไว้ได้ แต่คนรุ่นใหม่ไม่ได้ใส่ใจที่จะสืบสานเรียนรู้ต่อ เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติทำให้ขาดข้อมูลการบันทึกการเรียนรู้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

ปัญหาด้านการขาดผู้สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของท้องถิ่นกำลังจะถูกกลืนหายไปกับกาลเวลาของกระแสสังคมในปัจจุบัน ดังนั้น แนวทางในการแก้ไขปัญหาด้านการรื้อฟื้นและสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของคนตำบลวัดดาวกำลังเป็นอีกหนึ่งบททดสอบแก่ชาวบ้านวัดดาวว่าจะสามารถทำได้มากน้อยแค่ไหน

เพื่อทบทวนกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการทำงานของโรงเรียนชาวนาที่ผ่านมา

ก้าวอย่างอย่างชาวนา บนแนวทางการใช้ชีวิตอย่าง
“พอเพียง”

ทิศทางการทำเกษตรลดต้นทุนต่ำ
ทิศทางของเกษตรกรต้นแบบ ในการดำเนินชีวิต
ทิศทางการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารท้องถิ่น
ทิศทางการพัฒนาเพื่อก่อเกิดการเปลี่ยนแปลง
ทิศทางของวิถีชีวิต, ชุมชน, วัฒนธรรมท้องถิ่น
ทิศทางการสื่อสารมวลชน, และกลยุัต
ทิศทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้ใน ต.วัดดาว
ทิศทางการนำความรู้ และประสบการณ์ขยายผลสู่เยาวชน
ทิศทางการกระบวนการเรียนรู้, วิถีชีวิต, การทำงาน
ใต้ท้องฟ้าที่วัดดาว

ณรงค์ อ่วมรัมย์

15 ก.พ. 53

ตำบลวัดดาวมีจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น 10 หมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่ในตำบลมีอาชีพหลักจากการทำนา ดังนั้น รายได้ส่วนใหญ่จึงมาจากการทำนาเป็นหลัก ที่ผ่านมากลุ่มชาวนาจำนวนหนึ่งในตำบลได้รวมตัวกันแก้ไขปัญหาในการประกอบอาชีพการทำนาของตนเองโดยเรียนรู้การทำนาแบบลดต้นทุนการผลิตเพื่อเป็นการช่วยเหลือกลุ่มเกษตรกรที่สนใจลดต้นทุนการทำนา ภายใต้การเรียนรู้ในรูปแบบของ “โรงเรียนชาวนา”

โรงเรียนชาวนาในตำบลวัดดาวปัจจุบันมีทั้งสิ้น 6 แห่ง จากจำนวน 10 หมู่บ้านคือหมู่ที่ 1, ม.2, ม.5, ม.7, ม.9 และหมู่ที่ 10 แต่ผลจากการเปิดโรงเรียนชาวนาที่ผ่านมา การทำงานของกลุ่มนักเรียนโรงเรียนชาวนา กลับส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องเฉพาะแกนนำหลักๆ ที่ร่วมกันก่อตั้งโรงเรียนชาวนาเท่านั้น นอกจากนั้นรูปแบบการทำงานของกลุ่มนักเรียนชาวนาในแต่ละหมู่ก็มีรูปแบบการสนับสนุนการทำงานของแต่ละโรงเรียนที่แตกต่างกันตามแนวทางการสนับสนุนของหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาสนับสนุนให้เปิดโรงเรียนชาวนา

ทีมวิจัยได้มีเวทีสรุปบทเรียนการทำงานของโรงเรียนชาวนาที่ผ่านมา ดังต่อไปนี้

•ความคิด ความเชื่อ ผลที่เกิดจากการเข้าร่วมเรียนรู้ในโรงเรียนชาวนา

ความคิด/ความเชื่อเกี่ยวกับ “ข้าว” ของชาวนาตำบลวัดดาว เชื่อว่า ข้าวในวิถีชีวิตของคนไทยนั้นได้ผูกพันกันมานาน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับข้าวอย่างหลากหลาย และข้าวได้ถูกนำไปใช้ในวัฒนธรรมประเพณีในตำบลด้วย เช่น ประเพณีบุญสารทเดือนสิบ, ประเพณีกำฟ้า เป็นต้น ด้านภาษาโดยก็ได้ถูกนำมาเป็นสำนวนเปรียบเทียบ คำพังเพย หรือสุภาษิตต่างๆ ที่ใช้พูดร่วมกัน อาทิเช่น ข้าวใหม่ปลามัน ข้าวแดงแกงร้อน ทำนาบนหลังคนและอีกมากมาย เป็นต้น ดังนั้น ความสำคัญของข้าวในวิถีชีวิตของ

คนตำบลวัดดาวถือเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตที่เดียว นับว่าชาวมีจิตวิญญาณในการดำรงชีวิตตามวิถีไทยอย่างแท้จริง

• ข้อมูลรายรับ รายจ่ายต่อการทำนาแบบลดต้นทุน

วัฒนธรรมการทำนาของชาวนาวัดดาวตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเป็นการทำนาตามวิถีเดิม คือ พอถึงฤดูกาลทำนาก็มุ่งทำนา ในอดีตทำนาได้ปีละ ๑ ครั้ง แต่ในปัจจุบันระบบชลประทานดีขึ้นทำให้ชาวนาบางพื้นที่ในตำบลสามารถทำนาได้ปีละ ๓ ครั้ง ส่งผลให้มีการเพิ่มต้นทุนในการผลิตจากเดิมมากขึ้น มีการใช้ปุ๋ย ใช้ยา เพื่อเพิ่มต้นทุนในการผลิตโดยที่ชาวนาเองคิดว่ายังผลผลิตมากย่อมสร้างรายได้ให้มากขึ้น แต่ความเป็นจริงยังทำนามากยังมีหนี้มากขึ้น ด้วยปัญหานี้เองทำให้มีหน่วยงานราชการเข้าส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรเรียนรู้การทำบัญชีลดต้นทุน โดยกลุ่มเกษตรกรได้เรียนรู้การทำบัญชีลดต้นทุนแต่ด้วยความคุ้นชินมุ่งแต่ทำนาเป็นสำคัญจึงมีการละเลยการทำบัญชีไป แต่มีเกษตรกรบางท่านในกลุ่มได้มีการจดบันทึกค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น

ผลการวิจัยพบว่า ชาวนาโรงเรียนชาวนามีความรู้เรื่องการจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธีเท่ากับ 18.0 และ 14.7 มีการปรับปรุงบำรุงดินโดยชีววิธีเท่ากับ 16.3 และ 15.2 การคัดเลือกพันธุ์ข้าวเท่ากับ 7.2 ชาวนาส่วนใหญ่นำความรู้ไปปฏิบัติได้ในระดับปานกลาง ชาวนาจากโรงเรียนชาวนามีการปรับเปลี่ยนวิถีคิดในการทำนาได้มากขึ้น ชาวนาจากโรงเรียนชาวนามีการเปลี่ยนแปลงกำไรสุทธิจากการทำนาต่อไร่เพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 59.6

ตัวแปรที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกำไรสุทธิจากการทำนาต่อไร่ของชาวนาจากโรงเรียนชาวนาเรียงลำดับค่าสัมประสิทธิ์ได้แก่ ผลการเรียนรู้ด้านกระบวนการปรับเปลี่ยวิถีการผลิต จำนวนแรงงานและผลการเรียนรู้ด้านการนำความรู้เรื่องการปรับปรุงบำรุงดินโดยชีววิธีไปปฏิบัติ

ตัวแปรที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกำไรสุทธิจากการทำนาต่อไร่ของชาวนาจากโรงเรียนเกษตรกรข้าว ได้แก่ พื้นที่ทำนา ผลการเรียนรู้ด้านความรู้เรื่องการคัดเลือกพันธุ์ข้าวและการปรับปรุงบำรุงดินโดยชีววิธี สำหรับตัวแปรที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงผลผลิตต่อแรงงานในครัวเรือนต่อไร่ ได้แก่ หนี้สินคงค้าง ผลการเรียนรู้ด้านการปรับเปลี่ยนความเชื่อและความคิด ชาวนาจากโรงเรียนมีประสิทธิภาพการผลิตสูงกว่าชาวนาที่ใช้สารเคมี ดังนั้น ควรจัดการศึกษาให้แก่ชาวนาอย่างต่อเนื่อง ควรเพิ่มเติมเนื้อหาการทำนาหมัก/สารชีวภาพและเนื้อหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาในการเกษตรแบบยั่งยืน เน้นให้ชาวนาได้ปฏิบัติจริง และมีการติดตามหรือประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ได้จากงานวิจัย ควรสนับสนุนการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความรู้เรื่องการทำนาในการเกษตรแบบยั่งยืนผ่านสื่อและเครือข่ายชาวนา ส่งเสริมการนำแนวคิดการทำนาในการเกษตรแบบยั่งยืนมาไว้ในหลักสูตรการศึกษาทุกระดับทั้งในและนอกระบบโรงเรียน รวมถึงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ จัดตั้งหน่วยงานเฉพาะในการรับผิดชอบการจัดการศึกษาให้แก่ชาวนา เพิ่มจำนวนโรงเรียนเกษตรกรข้าวและโรงเรียนชาวนา พัฒนาและเพิ่มจำนวนเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการภาคสนาม สนับสนุนและส่งเสริมกลไกหรือมาตรการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาในการเกษตรแบบยั่งยืนควบคู่ไปด้วย

สรุปภาพรวมต่อ “กระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนชาวนา” มีดังนี้

1. ความเชื่อ ความศรัทธา เป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ ความเชื่อและความศรัทธาที่ชาวนามีต่อ “ข้าว” และ “แม่โพสพ” นำมาซึ่งวัฒนธรรม ประเพณี ที่เชื่อม “ใจ” & “วิถีคิด” ของชาวนาไปสู่พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวนา ผ่านวิถีวัฒนธรรม อันหลากหลายของ ไม่เพียงเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อและความศรัทธาชาวนาต่อเรื่อง “บุญ” และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เทวดาฟ้าดินที่ให้น้ำให้ฝน และดินอุดมสมบูรณ์ จนทำให้ชาวนาชาวไร่ปลูกข้าวได้ผลผลิตที่ดี พออยู่ พอกิน และพอที่จะนำมาแบ่งปันทำบุญทำทานให้แก่บรรพบุรุษ เทวดาฟ้าดินทั้งหลาย

2. การสืบค้น-พัฒนาต่อยอด “องค์ความรู้” เป็นกระบวนการสำคัญในการเรียนรู้ของชาวนา เป็นภูมิความรู้ที่สั่งสมและถ่ายทอดกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตาทวดสืบทอดมาเรื่อยๆ ภูมิความรู้บางอย่างเลือนหายไปไม่มีการสืบทอด บางเรื่องก็มีการสืบค้นนำมาปรับใช้ใหม่ หรือนำเอาเทคนิควิชาการใหม่ๆ มาผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิม เริ่มตั้งแต่การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การหว่านกล้า การไถนาเตรียมดิน การปลูกกล้า การดูแลให้น้ำให้ปุ๋ย การดูแลนาข้าว ไร่ข้าว และการเก็บเกี่ยวข้าวสู่ยุ้งฉาง ภูมิปัญญาที่สำคัญได้แก่ การคัดเมล็ดพันธุ์, การปรับปรุงพันธุ์ข้าว, การปลูกข้าวเส้นเดียว, การปลูกข้าวเป็นรวง, การทำปุ๋ยหมัก, จุลินทรีย์ชีวภาพ เป็นต้น

3. การสืบทอดองค์ความรู้ การสืบค้น-พัฒนาต่อยอดนั้นสามารถทำได้ทั้งแบบปัจเจกและแบบกลุ่ม แต่ส่วนใหญ่เห็นว่าการรวมกลุ่มในการเรียนรู้และช่วยกันและกันสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพและทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันได้เร็ว สามารถเรียนรู้ทางลัดได้ ที่สำคัญการเรียนรู้มีหลากหลายประเด็นมากขึ้น ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ของชาวนาที่จะช่วยกันสืบทอดองค์ความรู้ที่ได้สั่งสมและพัฒนาต่อยอด จึงได้มีการรวมกลุ่มเกษตรกรและจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้และแบ่งปันความรู้กันในรูปแบบต่างๆ เช่น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน, โรงเรียนชาวนา, โรงเรียนเกษตรกร เป็นต้น ศูนย์ต่างๆ เหล่านี้จึงเป็นเสมือนห้องเรียนของชาวนาไร่ ที่จะมาพบปะแลกเปลี่ยน เรียนรู้เทคนิคต่างๆ และฝึกปฏิบัติในการเกษตร และเป็นห้องเรียนของเด็กและเยาวชนอีกด้วย

4. การสานเครือข่ายการเรียนรู้ การรวมกลุ่มของชาวนาล้วนแต่ต้องมีการจัดการที่ดี การเรียนรู้ข้ามกลุ่ม ข้ามเนื้อหา ข้ามพื้นที่ เป็นสิ่งสำคัญของชาวนาเพราะโลกหมุนไปตลอดเวลา กระแสการเปลี่ยนแปลงภายนอกส่งผลกระทบต่อชาวนาไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกลไกการตลาด การค้าเสรี การตัดต่อพันธุกรรม และสิทธิบัตรข้าว สิ่งที่เป็นความรู้และภูมิปัญญาของชาวนาถูกกลืนรอน แทรกแซงด้วยกลไกของทุนและรัฐอย่างมาก การสานกันเป็นเครือข่ายทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านเทคนิค วิชาการ และการเข้าถึงแหล่งทุนระหว่างชาวนาด้วยกัน การสานเครือข่ายของชาวนาไร้ผ่านการหนุนเสริมขององค์กรต่างๆ เช่น มูลนิธิ, เครือข่าย, สมาคม ฯลฯ ทำให้เกิดมีพลังในการเรียนรู้ มีพลังปัญญาในการจัดการ และพลังอำนาจในการพิทักษ์สิทธิอันชอบธรรมของชาวนา กระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนในกลุ่มพี่เลี้ยงผู้หนุนเสริมและสถาบันวิชาการต่างๆ หนุนเสริมพลังของเกษตรกรได้ และที่สำคัญคือทำอย่างไรไม่ให้ชาวนาถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าหรือนายทุน

ข้อสรุปในการจัดการออกแบบการเรียนรู้ของโรงเรียนชานาร่วมกันมีส่วนสำคัญในการจัดการร่วมกัน ดังนี้

1. ก้าวแรก หาข้อตกลงร่วมกันให้ได้ก่อน : โดยการสร้างวินัยต่อการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการหาข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกันก่อน เพื่อเป็นการฝึกฝนวินัยของตนเองต่อความภาคภูมิใจในอาชีพที่ตนเองทำ สู่การเป็นชาวนามีอาชีพสามารถเข้าใจเป้าหมาย วิธีการทำงานร่วมกันที่มีความเหมาะสมในการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชาวนาวัดดาวจริง ๆ โดยการจัดเวทีพูดคุยเพื่อร่วมเรียนรู้สถานการณ์เกี่ยวกับการทำนาในทุกเดือน
2. ก้าวที่สอง คือการฝึกฝน ลงมือปฏิบัติ และทำความเข้าใจต่อบทบาทหน้าที่ของชาวนาไทยสู่การเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญและพร้อมถ่ายทอดความรู้ของกลุ่มไปสู่กลุ่มเกษตรกรอื่นๆในตำบลได้ เพื่อเป็นการขยายผลเชิงความรู้เรื่องการทำนาลดต้นทุนที่ใช้การจัดการความรู้ภายในกลุ่มกันเอง
3. ก้าวที่สาม ทดลองขยายผลการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่หวังผลในตำบล เช่น ฐานกลุ่มเกษตรกรที่ยังไม่มีความสนใจต่อการทำนาลดต้นทุน การทำนาแบบปลอดภัยเคมีให้มาเข้าร่วมเรียนรู้ในกระบวนการโรงเรียนชาวนาตำบลวัดดาวที่ถูกจัดการความรู้ขึ้นเองจากชาวนาในตำบล โดยคัดจากคนที่ทำนาได้ประสบความสำเร็จ เป็นต้นแบบที่ดี สามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่กลุ่มเกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้องกลุ่มอื่นๆได้
4. ก้าวที่สี่ การสรุปผลจากการทำงาน เพื่อหาข้อสรุปและแนวทางในการจัดการปรับปรุงการทำงาน การหาความรู้ เทคนิควิธีการใหม่ๆในการจัดการความรู้ร่วมกันของโรงเรียนชาวนาเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย

เนื่องด้วย โครงการการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนชานาในพื้นที่ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ดำเนินการจนแล้วเสร็จระยะที่ 1 เท่านั้น ไม่ได้มีการดำเนินต่อใน ระยะที่ 2 เนื่องจากติดขัดเรื่องการประสานงานในพื้นที่ จึงขอสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ในระยะที่ 1 ดังต่อไปนี้

1. เพื่อทบทวนกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการทำงานของโรงเรียนชานาที่ผ่านมา

โรงเรียนชานาในตำบลวัดดาวปัจจุบันมีทั้งสิ้น 6 แห่ง จากจำนวน 10 หมู่บ้านคือหมู่ที่ 1, ม.2, ม.5, ม.7, ม.9 และหมู่ที่ 10 แต่ผลจากการเปิดโรงเรียนชานาที่ผ่านมา การทำงานของกลุ่มนักเรียนโรงเรียนชานา กลับส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องเฉพาะแกนนำหลักๆที่ร่วมกันก่อตั้งโรงเรียนชานาเท่านั้น นอกจากนั้นรูปแบบการทำงานของกลุ่มนักเรียนชานาในแต่ละหมู่ก็มีรูปแบบการสนับสนุนการทำงานของแต่ละโรงเรียนที่แตกต่างกันตามแนวทางการสนับสนุนของหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาสนับสนุนให้เปิดโรงเรียนชานา

ทีมวิจัยได้มีเวทีสรุปบทเรียนการทำงานของโรงเรียนชานาที่ผ่านมา ดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อ ความศรัทธา เป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ ความเชื่อและความศรัทธาที่ชานามีต่อ “ข้าว” และ “แม่โพสพ” นำมาซึ่งวัฒนธรรม ประเพณี ที่เชื่อม “ใจ” & “วิถีคิด” ของชานาไปสู่ พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของชานา ผ่านวิถีวัฒนธรรม อันหลากหลายของ ไม่เพียงเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อและความศรัทธาชานาต่อเรื่อง “บุญ” และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เทวดาฟ้าดินที่ให้น้ำให้ฝน และดินอุดมสมบูรณ์ จนทำให้ชานาชาวไร่ปลูกข้าวได้ผลผลิตที่ดี พอกอยู่ พอกกิน และพอที่จะนำมาแบ่งปันทำบุญทำทาน ให้แก่บรรพบุรุษ เทวดาฟ้าดินทั้งหลาย

2. การสืบค้น-พัฒนาต่อยอด “องค์ความรู้” เป็นกระบวนการสำคัญในการเรียนรู้ของชานา เป็นภูมิความรู้ที่สั่งสมและถ่ายทอดกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตาทวดสืบทอดมาเรื่อยๆ ภูมิความรู้บางอย่างเลือนหายไปไม่มีการสืบทอด บางเรื่องก็มีการสืบค้นนำมาปรับใช้ใหม่ หรือนำเอาเทคนิควิชาการใหม่ๆ มาผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิม เริ่มตั้งแต่การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การหว่านกล้า การไถนาเตรียมดิน การปลูกกล้า การดูแลให้น้ำให้ปุ๋ย การดูแลนาข้าว ไร่ข้าว และการเก็บเกี่ยวข้าวสู่ยุ้งฉาง ภูมิปัญญาที่สำคัญได้แก่ การคัดเมล็ดพันธุ์, การปรับปรุงพันธุ์ข้าว, การปลูกข้าวเส้นเดียว, การปลูกข้าวเป็นรวง, การทำปุ๋ยหมัก, จุลินทรีย์ชีวภาพ เป็นต้น

3. การสืบทอดองค์ความรู้ การสืบค้น-พัฒนาต่อยอดนั้นสามารถทำได้ทั้งแบบปัจเจกและแบบกลุ่ม แต่ส่วนใหญ่เห็นว่าการรวมกลุ่มในการเรียนรู้และช่วยกันและกันสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพและทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันได้เร็ว สามารถเรียนรู้ทางลัดได้ ที่สำคัญการเรียนรู้มีหลากหลายประเด็นมากขึ้น ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ของชานาที่จะช่วยกันสืบทอดองค์ความรู้ที่ได้สั่งสมและพัฒนาต่อยอด จึงได้มีการรวมกลุ่มเกษตรกรและจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้และแบ่งปันความรู้กันในรูปแบบต่างๆ เช่น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน, โรงเรียนชานา, โรงเรียนเกษตรกร เป็นต้น ศูนย์ต่างๆ เหล่านี้จึงเป็นเสมือนห้องเรียนของชานาไร่ ที่จะมา

พบปะแลกเปลี่ยน เรียนรู้เทคนิคต่างๆ และฝึกปฏิบัติในการเกษตร และเป็นห้องเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนอีกด้วย

4. การสานเครือข่ายการเรียนรู้ การรวมกลุ่มของชาวนาล้วนแต่ต้องมีการจัดการที่ดี การเรียนรู้ข้ามกลุ่ม ข้ามเนื้อหา ข้ามพื้นที่ เป็นสิ่งสำคัญของชาวนาเพราะโลกหมุนไปตลอดเวลา กระแสการเปลี่ยนแปลงภายนอกส่งผลกระทบต่อชาวนาไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกลไกการตลาด การค้าเสรี การติดต่อพันธกรรม และสิทธิบัตรข้าว สิ่งที่เป็นความรู้และภูมิปัญญาของชาวนาถูกกลืนรอน แทรกแซงด้วยกลไกของทุนและรัฐอย่างมาก การสานกันเป็นเครือข่ายทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านเทคนิค วิชาการ และการเข้าถึงแหล่งทุนระหว่างชาวนาด้วยกัน การสานเครือข่ายของชาวนาไร้ผ่านการหนุนเสริมขององค์กรต่างๆ เช่น มูลนิธิ, เครือข่าย, สมาคม ฯลฯ ทำให้เกิดมีพลังในการเรียนรู้ มีพลังปัญญาในการจัดการ และพลังอำนาจในการพิทักษ์สิทธิอันชอบธรรมของชาวนา กระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนในกลุ่มพี่เลี้ยงผู้หนุนเสริมและสถาบันวิชาการต่างๆ หนุนเสริมพลังของเกษตรกรได้ และที่สำคัญคือทำอย่างไรไม่ให้ชาวนาถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าหรือนายทุน

ข้อสรุปในการจัดการออกแบบการเรียนรู้ของโรงเรียนชาวนาร่วมกันมีส่วนสำคัญในการจัดการร่วมกัน ดังนี้

1. ก้าวแรก หาข้อตกลงร่วมกันให้ได้ก่อน : โดยการสร้างวินัยต่อการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการหาข้อตกลงในการเรียนรู้ร่วมกันก่อน
2. ก้าวที่สอง คือการฝึกฝน ลงมือปฏิบัติ และทำความเข้าใจต่อบทบาทหน้าที่ของชาวนาไทยสู่การเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญและพร้อมถ่ายทอดความรู้ของกลุ่มไปสู่กลุ่มเกษตรกรอื่นๆในตำบลได้
3. ก้าวที่สาม ทดลองขยายผลการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่หวังผลในตำบล เช่น ฐานกลุ่มเกษตรกรที่ยังไม่มีความสนใจต่อการทำนาลดต้นทุน การทำนาแบบปลอดภัยเคมีให้มาเข้าร่วมเรียนรู้ในกระบวนการโรงเรียนชาวนาตำบลวัดดาวที่ถูกจัดการความรู้ขึ้นเองจากชาวนาในตำบล
4. ก้าวที่สี่ การสรุปผลจากการทำงาน เพื่อหาข้อสรุปและแนวทางในการจัดการปรับปรุงการทำงาน การหาความรู้ เทคนิควิธีการใหม่ๆในการจัดการความรู้ร่วมกันของโรงเรียนชาวนาเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน

บทเรียนที่ทีมวิจัยได้เรียนรู้

1. ได้เรียนรู้กระบวนการทำวิจัยทั้งระบบ ตั้งแต่ การวิเคราะห์พื้นที่ กลุ่มเป้าหมาย การสร้างความเข้าใจร่วมกับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย การนำข้อมูลมาวิเคราะห์และออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มนักเรียนโรงเรียนชาวนาในตำบล
2. การลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลในแต่ละหมู่บ้านเป้าหมายทางทีมวิจัยถือว่ามีความสำคัญกับการทำงานมากที่สุด เนื่องจากหากต้องการความสำเร็จในการทำงานจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องรู้เขารู้เราในการทำงานให้มากที่สุด
3. การจัดวงพูดคุยโดยเยี่ยมรายบ้านจะช่วยให้ทีมวิจัยได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์มากกว่าการจัดวงพูดคุยที่ศาลาประชาคม เนื่องจากวงเล็กความรู้และประสบการณ์จะถูกถ่ายทอดออกมามากกว่าการจัดเวทีพูดคุยในวงใหญ่

4. ได้ข้อเท็จจริงในเรื่องต้นทุนการผลิต ความแตกต่างด้านสุขภาพ ระหว่างกลุ่มเกษตรกรลดต้นทุนกับกลุ่มผู้เช่าสารเคมี โดยผู้ที่ยังไม่ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตค่าใช้จ่ายในการผลิตยังคงสูง บางครั้งก็ขาดทุนเนื่องจากเกิดปัญหาแมลงศัตรูพืชหรือผลกระทบจากสถานการณ์น้ำท่วมในทุกๆปี

ประวัติทีมวิจัย

1. ชื่อ **นายสนั่น** นามสกุล **เวียงคำ** “หัวหน้าโครงการ”
เกิดวันที่ 5 เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2484
อาชีพ **เกษตรกรกรรม (ทำนา)**
ประวัติการศึกษา **จบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4**
ประวัติการทำงาน **ประกอบอาชีพเกษตรกรกรรมมาตลอด**
ที่อยู่ 17 หมู่ 5 ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี 72150
เบอร์โทรศัพท์ 035 - 415114
2. ชื่อ **นายชุ่ม** นามสกุล **หงษ์โต** “ทีมวิจัย”
เกิดวันที่ - เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2493
อาชีพ **เกษตรกรกรรม (ทำสวน)**
ประวัติการศึกษา **จบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4**
ประวัติการทำงาน **เป็นเกษตรกรตัวอย่างในการทำนาแบบชีวภาพ (เกษตรอินทรีย์)**
ปัจจุบันเป็นเกษตรกรเต็มขั้น
ที่อยู่ 11 หมู่ 10 ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี 72150
3. ชื่อ **นายธรรมรวย** นามสกุล **นาคเอก** “ทีมวิจัย”
เกิดวันที่ 26 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2494
อาชีพ **เกษตรกรกรรม (ทำนา)**
ประวัติการศึกษา **จบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนวัดดาว “สวนราษฎร์บำรุง”**
ประวัติการทำงาน **เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว**
ที่อยู่ 28 หมู่ 10 ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี 72150
เบอร์โทรศัพท์ 035 - 415153 , 082 - 3525961
4. ชื่อ **นายสิทธิศักดิ์** นามสกุล **ผูกพยนต์** “ทีมวิจัย”
เกิดวันที่ 6 เดือน กันยายน พ.ศ. 2501
อาชีพ **เกษตรกรกรรม (ทำสวน)**
ประวัติการศึกษา **จบระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ วิทยาลัยเทคนิคสุพรรณบุรี**
ประวัติการทำงาน **เป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 5 ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี**
ที่อยู่ 150/1 หมู่ 5 ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี 72150
เบอร์โทรศัพท์ 035 - 415108 , 084 - 9047590
5. ชื่อ **นายพนม** นามสกุล **ร้อยแก่นจันทร์** “ทีมวิจัย”
เกิดวันที่ 24 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2499
อาชีพ **เกษตรกรกรรม (ทำสวน)**

ประวัติการศึกษา จบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 โรงเรียนวัดรางบัว เมื่อ พ.ศ. 2513
ประวัติการทำงาน เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว
ที่อยู่ 35/1 หมู่ 7 ตำบลวัดดาว อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี 72150
เบอร์โทรศัพท์ 035 - 415499 , 086 - 1677115

6. ชื่อ นายสุชิน นามสกุล เรือนทอง "ทีมวิจัย"
เกิดวันที่ 5 เดือน มกราคม พ.ศ. 2405
อาชีพ เกษตรกรรม (ทำสวน)
ประวัติการศึกษา จบระดับอนุปริญาตรี (ปวส.) ช่างกลสยามกรุงเทพฯ
ประวัติการทำงาน เคยรับราชการครู ดำรงจ พนักงานบัญชี และปัจจุบันประกอบอาชีพทำนา
ที่อยู่ 61 หมู่ 7 ตำบลวัดดาว อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี 72150
เบอร์โทรศัพท์ 035 - 415074

7. ชื่อ นางนุกูล นามสกุล สระโงมทอง "ทีมวิจัย"
เกิดวันที่ 3 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2507
อาชีพ เกษตรกรรม (ทำสวน)
ประวัติการศึกษา จบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนวัดสังโฆสิตาราม
ประวัติการทำงาน เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว
ที่อยู่ 71/1 หมู่ 5 ตำบลวัดดาว อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี 72150
เบอร์โทรศัพท์ 084 - 8840781

8. ชื่อ นางทับทิม นามสกุล เทพแก้ว "ทีมวิจัย"
เกิดวันที่ 2 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2511
อาชีพ เกษตรกรรม (ทำสวน)
ประวัติการศึกษา จบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดคูบัว
ประวัติการทำงาน ประกอบอาชีพทำนา
ที่อยู่ 15/2 หมู่ 7 ตำบลวัดดาว อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี 72150
เบอร์โทรศัพท์ 086 - 1710388

9. ชื่อ นางสาวนันทกานต์ นามสกุล มารูปหมอก "ทีมวิจัย"
เกิดวันที่ 14 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2529
อาชีพ รับจ้าง
ประวัติการศึกษา จบระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย
ประวัติการทำงาน พนักงานบริษัท
ที่อยู่ 186/2 หมู่ 4 ตำบลวัดดาว อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี 72150
เบอร์โทรศัพท์ 087 - 7187650, 080 - 2559314

10. ชื่อ นายณรงค์ นามสกุล อ่วมรัมย์

“ทีมวิจัย”

เกิดวันที่ 5 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2516

อาชีพ รับจ้าง

ประวัติการศึกษา จบระดับปริญญาตรี คณะเทคโนโลยีเกษตร วุฒิ วทบ.พัฒนาการเกษตร
ประวัติการทำงาน

- มิถุนายน 2539 ถึง 8 มกราคม 2551 ทำงานในมูลนิธิข้าวขวัญ ตำแหน่ง เจ้าหน้าที่
ภาคสนาม

- 1 กรกฎาคม 2552 ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าหน้าที่เกษตรกรประจำองค์การบริหารส่วน
ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ที่อยู่ 20 หมู่ 4 ตำบลนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ 31110

เบอร์โทรศัพท์ 086 - 1692115

ที่ปรึกษาโครงการ

1. ชื่อ นายประทีพ นามสกุล รัศมี

เกิดวันที่ 14 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2507

อาชีพ เกษตรกรรม (ทำสวน)

ประวัติการศึกษา จบระดับอนุปริญญาตรี สาขา เกษตรกรรม วิทยาลัยเกษตรกรรมชลบุรี

ประวัติการทำงาน ดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว

ที่อยู่ 97/2 หมู่ 10 ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี 72150

เบอร์โทรศัพท์ 035 - 415403 , 085 - 0715219